

Eenoudergezinnen in Brussel

Status quaestionis in perspectief

Technisch Platform Eenoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
November 2013

November 2013

Extra exemplaren bestellen: celdiversiteit@actiris.be - 02/505 77 05

Algemene coördinatie: Cel Diversiteit Brussel - Actiris

Wetenschappelijke supervisie: Martin Wagener en Bernard Francq

Redactie: Thomas Lemaigre, journalist en onafhankelijk onderzoeker (thomas@lemaigre.net) en Martin Wagener (Cridis, UCL)

Grafisch ontwerp en lay-out: Françoise Walthéry (fwalt.be)

Druk: Hayez, Brussel

Gedrukt op papier uit duurzame bronnen (FSC)

Met de steun van het
Europees Sociaal Fonds

RÉGION DE BRUXELLES-CAPITALE
BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Eenoudergezinnen in Brussel

Status quaestionis in perspectief

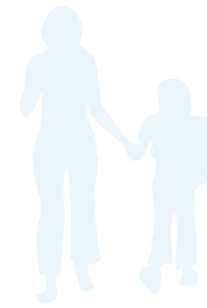

Technisch Platform Eenoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
November 2013

Inhoud

	WOORD VOORAF	6
	Een korte handleiding voor de lezer	7
	DEEL 1 – STAND VAN ZAKEN	9
	Hoofdstuk 1	
	De stad en eenoudergezinnen: maatschappelijke uitsluiting dreigt	10
	Hoofdstuk 2	
	Eenoudergezinnen: uitdagingen en leefwerelden	24
	DEEL 2 – VOORUITZICHTEN EN ACTIELIJNEN	41
	Hoofdstuk 3	
	Een gedeelde verantwoordelijkheid	42
	Hoofdstuk 4	
	Prioriteiten bij overheidshandelen	49
	BIJLAGE: BRONNEN	65

Samenvatting

Eén kind op vier in Brussel groeit op in een eenoudergezin. Negen op tien onder de verantwoordelijkheid van de moeder. We schetsen hier een portret van de Brusselse eenoudergezinnen, waarbij we eenoudergezinnen definiëren vanuit een socio-economisch oogpunt, en vestigen daarbij de aandacht op de sociale risico's: eenoudergezinnen bevinden zich vaker in armoede. Zelfs bij de meest welgestelden onder hen zijn de sociale risico's nooit veraf.

Het eerste kritieke moment is de scheiding. Vervolgens wordt hun positie op de arbeids- en woonmarkt bedreigd. Toegang tot sociale uitkeringen en kinderopvang bepalen sterk in welke mate een dergelijke fragiele situatie kan worden voorkomen. We onderzoeken hoe ze deze “uitdagingen” doorstaan en welke vrouwen minder of beter gewapend zijn om ermee om te gaan. Op basis van diepte-interviews bekijken we ook welke oplossingen deze vrouwen uitdenken om deze uitdagingen te overwinnen en welke oplossingen voorhanden zijn om op lange termijn een zekere stabiliteit te hervinden.

Onderzoek wijst uit dat eenoudergezinnen, genderongelijkheid en sociale ongelijkheid elkaar versterken. Het eerste politieke besluit dat hieruit kan getrokken worden, is dat de bevoegde politici het sterkst moeten inzetten op maatregelen ten gunste van de armsten en vrouwen in het algemeen. We tonen eveneens aan dat de steun aan eenoudergezinnen wel degelijk tot de verantwoordelijkheid van de overheid behoort. Als we bekijken hoe ook maatschappelijke organisaties en bedrijven hun verantwoordelijkheid kunnen nemen, komen we tot drie politieke aanbevelingen:

1. Transities, waaronder de scheiding, beter begeleiden.
2. Toegang tot werk, tot basis- en vervangingsinkomens en tot huisvesting vrijwaren.
3. Het leven in de stad versterken, als een open plek, waar plaats is voor solidariteit.

We overlopen deze aanbevelingen en bekijken hoe ze te vertalen in concrete maatregelen. We stippen ook de al gekende actieterreinen aan, zoals de kinderopvang, maar steeds met de nadruk op de mogelijke impact op de eenoudergezinnen. We kaarten ook bepaalde politieke pijnpunten aan waarbij vooral de activering van vrouwen tot werk in het oog springt. Tot slot, geven we een aanzet tot discussie over thema's die straks aan de orde zijn, zoals de degressie van de kinderbijslag.

Woord vooraf

In Brussel tot één gedeelde tekst komen, met een bont allegaartje aan organisaties en mensen die elkaar kennen van ‘horen zeggen’, over een breed maatschappelijk thema, het daarbij niet neutraal houden, wel met wetenschap ondersteunen en dissonantie niet verbloemen maar benoemen, het kan.

Waar volgens het cliché ‘eenoudergezin’ al te snel termen als ‘scheiding’ en ‘uit elkaar groeien’ oproept, kan het ook zoals bij ons: nieuwe werkrelaties ontstonden, alleenstaande projectideeën kregen plots ruimte en tijd om medestanders te vinden. Wetenschap, militantisme en praktisch professioneel werk vonden elkaar.

In een onconventioneel proces van luisteren, samen denken en netwerken, maar ook van doen en uitproberen, ontstond de nood om het niet meer voor ons te houden, om het eenouder-zijn in deze stad op de agenda te plaatsen en in al zijn verscheidenheid bespreekbaar te stellen.

Het interpelleert. Over armoede en overleven. In termen van maatschappelijke genderrollen en (voor-)oordelen. Rond het activeringsbeleid en de contractualisering van ‘klant’-relaties. Over de rol van de overheid bij opvang van crisissen in de privé-sfeer. Zelfs ook in de bevraging van de maatschappelijke logica, opgebouwd rond het klassieke gezin. Welke hoeksteen?

Eenoudergezinnen en hun relatie tot werk, tot wonen, tot kinderopvang, tot gezondheid en armoede duwen ons om die logica in vraag te stellen: dreigen maatschappelijke diensten enkel toegankelijk te worden voor tweeverdieners? Dat was en kan niet de bedoeling zijn of worden.

We noemden onszelf ‘technisch platform’ omdat we het organisatorisch niet aankonden om alleenstaande moeders en vaders hierin zelf het woord te laten nemen. Die eerlijkheid trekken we door. Dit is geen pamflet, noch memorandum van organisaties. Dit is delen van kennis, in de puurste zin van het werkwoord.

Het Technisch Platform Eenoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Een korte handleiding voor de lezer

Onze prioriteit lag in een vlot leesbare tekst, gericht op inhoud. Een inhoud die poogt een enorme hoeveelheid aan informatie en teksten samen te vatten.

De hoofdbrok werd aangeleverd door Martin Wagener, die recent een proefschrift in de sociologie schreef over dit thema, in nauwe samenwerking en onder de vleugels van het Platform. Voor bijkomende statistische gegevens, methodologische verduidelijkingen of bronvermeldingen, verwijzen we dan ook naar zijn eindwerk. Het feit dat het proefschrift vlot kan geraadpleegd worden via internet, liet ons ook toe om dit werk niet te overladen met referenties en voetnoten.

In deze tekst worden vaak delen uit het proefschrift, uit andere rapporten die werden opgemaakt op initiatief van het Platform of uit interne nota's hernomen (de bronnen zijn opgenomen in bijlage). Het Platform heeft deze resultaten mogen integreren waardoor we niet telkens hoeven te citeren. We zijn de auteurs hiervoor uitermate dankbaar. De interactie tussen platform en proefschrift gaat zo ver dat we, vooral dan in het tweede hoofdstuk, delen ervan benoemen als “onze” studie of “ons” onderzoek...

De tekst wordt aangevuld met citaten van vrouwen in eenoudergezinnen. Tenzij anders vermeld, komen deze citaten uit de diepte-interviews in het kader van het proefschrift. De gebruikte namen zijn om evidente redenen fictief gehouden.

Deel 1

stand van zaken

Hoofdstuk 1

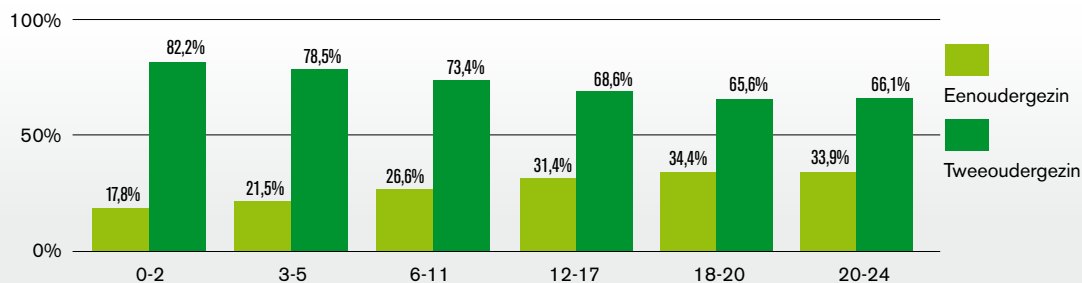
De stad en eenoudergezinnen: maatschappelijke uitsluiting dreigt

Eén kind op vier in Brussel groeit op in een eenoudergezin. Eenoudergezinnen zijn geen nieuw fenomeen maar ze nemen andere vormen aan en vooral, ze komen veel frequenter voor. In de jaren zestig ontstond een eenoudergezin meestal naar aanleiding van het overlijden van één van beide echtgenoten. Vandaag zijn ze eerder het gevolg van een fundamentele evolutie in de familiestructuur en voornamelijk na scheiding van het, al dan niet getrouwde, koppel. Vroeger werden gescheiden ouders nog vaak gestigmatiseerd, terwijl dit vandaag absoluut niet meer aan de orde is. Eind 2009 telden we 56.762 eenoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, ofwel 33% van de gezinnen met een kind/kinderen

onder de 25 jaar. Bij 86,6% van deze families is de vrouw het gezinshoofd. Het aantal kinderen dat met één ouder leeft, stijgt in functie van de leeftijd: de kans op een scheiding is kleiner als de kinderen jonger zijn. Maar de gezinsvariatie – een fenomeen dat sowieso meer voorkomt in grote steden – is erg breed: 15% van de Brusselse moeders is alleenstaand op het moment van de bevalling. We onthouden hier dus dat eenoudergezin vooral een vrouwelijke realiteit is. Alleenstaande vaders komen pas echt in beeld, wanneer de kinderen een oudere leeftijd hebben bereikt.

Om het praktisch te houden, hebben we ervoor gekozen om eenoudergezinnen

Fig. 1: De gezinssituatie van Brusselse kinderen volgens leeftijd in 2009

Bron: GGP-UNECE, Toep. 1, N=2830, $p < 0.001$; berekeningen M. Wagener

eerder te beschouwen vanuit de invalshoek vrouw en moeder. Verderop wordt duidelijk dat het genderspect centraal staat en dit in alle aspecten verbonden aan het eenouderschap. Deze keuze werkt in zekere zin beperkend. We verliezen de situatie van mannen, als eenoudergezin, echter niet uit het oog. We komen daar nog op terug, maar de diepte-interviews in het kader van het eindwerk (zie hoofdstuk 2)¹ geven ons heel wat bijkomend materiaal en deze verliepen bijna uitsluitend met vrouwen.

Een eenoudergezin kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. We weerhouden hier de socio-economische definitie. Anders gezegd, de eenoudergezinnen zijn in dit kader die gezinnen waar één ouder grotendeels zelf de financiële en educatieve verantwoordelijkheid draagt over het kind of de kinderen, ongeacht

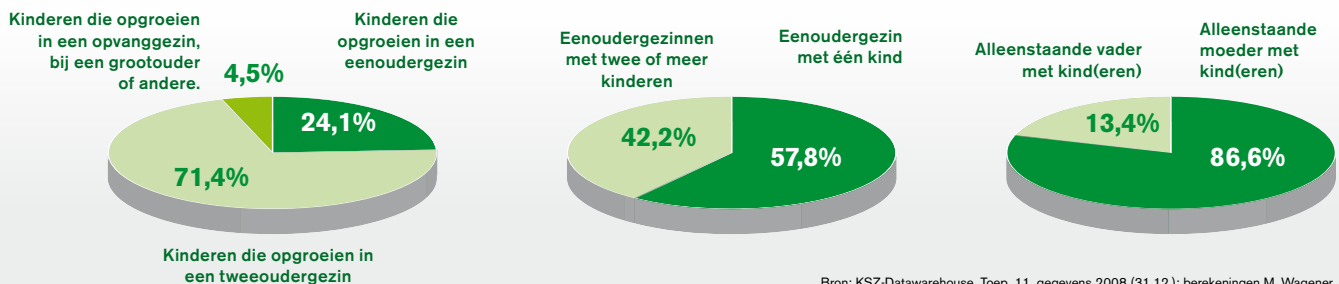
of er een recht bestaat op alimentatiegeld. Nieuw samengestelde gezinnen vallen dus niet onder deze definitie, noch gescheiden koppels die het ouderschap op een evenredige manier verdelen. Co-ouderschap waar duidelijk sprake is van een

Een eenoudergezin is:

- ▶ Een gezin met één ouder en minstens één kind ten laste.
- ▶ Een ouder die de kinderen alleen opvoedt (beurtelings of op permanente basis).
- ▶ Een ouder die de financiële verantwoordelijkheid alleen draagt (zonder alimentatiegeld).
- ▶ **Een alleenstaande ouder die zijn/haar kind(eren) alleen opvoedt en de financiële verantwoordelijkheid alleen draagt.**

1. Zie hierboven: «Een korte handleiding voor de lezer»

Fig. 2: Types gezinnen en verdeling in Brussel

Bron: KSZ-Datawarehouse, Toep. 11, gegevens 2008 (31.12.); berekeningen M. Wagener

onevenwichtige verdeling van de verantwoordelijkheden, wordt dan weer wel opgenomen.

De leefomstandigheden van eenoudergezinnen zijn enorm divers. Een etiket mag dan wel handig zijn, toch moet steeds rekening worden gehouden met de in de realiteit erg verscheiden situaties. Het eenouderschap kan van korte of lange duur zijn, van enkele maanden tot levenslang... Het overkomt ouders van alle

leeftijden ongeveer even vaak. Meestal ligt een echtscheiding aan de basis, maar ook hier zijn er diverse andere oorzaken: ontzetting uit de ouderlijke macht, langdurige opname in ziekenhuis of gevangenis, een ouder die zijn kind niet erkent, tienerzwangerschappen, alleenstaande moeders die geopteerd hebben voor in-vitrofertilisatie, enz. Ook de impact van de scheiding verschilt en hangt af van heel wat factoren. Het geslacht speelt ook een rol (alleenstaande vaders trekken

Chronologie van het concept “eenoudergezin”

1994

- Algemeen verslag over de armoede: benoeming van de problemen en ervaringen van arme gezinnen.

2000

- Colloquium Koning Boudewijnstichting over eenoudergezinnen: beschrijving van de verschillende leefsituaties en een poging om deze te becijferen op basis van het centrale uitgangspunt dat een “eenoudergezin” niet als een “ziektebeeld” mag worden gezien.

2003

- Oprichting van een eerste Platform voor eenoudergezinnen op federaal niveau.
- Wetenschappelijke afbakening van de term “eenoudergezin”.

2004

- Staten-Generaal van het gezin, met aandacht voor kwetsbare gezinnen, waaronder eenoudergezinnen.

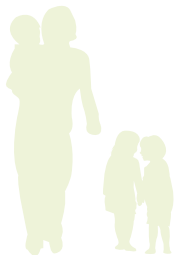
- Memorandum van het federaal platform voor eenoudergezinnen met een pleidooi voor eerder algemene maatregelen in plaats van specifieke.

2006

- Colloquium alleenstaande moeders: “De gezondheidstoestand en de toegang tot gezondheidszorg als onderzoeksobject”.
- Onderzoek Vie féminine: “Au féminin précaire. Quand les chiffres confirment la parole des femmes”.

2007

- Publicatie Staten-Generaal van het gezin: “Families in beweging. Een gezinsbeleid op maat?”.
- Tweede memorandum van het federaal platform eenoudergezinnen: de genomen maatregelen moeten eerder algemeen zijn en zich richten op alle gezinnen met kinderen, op alle personen met een laag beroepsinkomen en op iedereen met recht op alimentatiegeld.
- Onderzoek Femmes prévoyantes socialistes: “Familles monoparentales: où sont les problèmes?”

zich doorgaans beter uit de slag) net als de maatschappelijke positie: huishouden met één of twee inkomens, de leeftijd van de kinderen, beroep en diploma van de ouders, enz. We komen hier verder op terug.

Al deze situaties hebben één ding met elkaar gemeen: het kritieke moment waarop een ouder er alleen voor komt te staan en de sociaal kwetsbare periode die volgt. Bij

aanvang van een leven alleen met kind(eren), neemt het emotionele aspect een belangrijke plaats in, maar het geraakt ook verweven met economische en organisatorische vragen en instabiliteit. Vaak zijn er op dat moment nog kleine kinderen in huis. Aan elke verandering zijn belangrijke risico's verbonden. Alleen komen te staan, betekent ook meestal een nieuwe woning zoeken, soms zelfs in een andere buurt; het gezin moeten onderhouden met minder inkomen en

2008

- Publicatie RKW: "Focus 2: eenoudergezinnen in België", kruising gegevens van Data-warehouse en van de sociale zekerheid.
- Vlaamse administratie gelijke kansenbeleid: "Zoom op alleenstaande ouders".

2009

- Advies nr. 125 van de (federale) Raad van Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen: pleidooi voor algemene maatregelen en een beter georganiseerde benadering van eenoudergezinnen.
- Oprichting van het Brussels Technisch Platform Eenoudergezinnen binnen het Territoriaal Pact voor Werk in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

2010

- Opstart onderzoeksproject "Trajecten van eenoudergezinnen" in het kader van het programma "Prospective Research for Brussels" van Innoviris.

- Eerste publicatie Technisch platform eenoudergezinnen: "Eenoudergezinnen. Een Brusselse verkenning".

2011

- Lancering van het programma voor onderzoek-actie-opleiding: "Opvang voor iedereen" door Riepp, het Réseau des initiatives parents-enfants-professionnels Wallonie Bruxelles.

2012

- Studiedag van het netwerk Flora: "Brussels beleid en eenoudergezinnen, boven de hoofden heen of co-constructie?".

2013

- Onderzoek naar eenoudergezinnen door het Réseau wallon de Lutte contre la Pauvreté, in samenwerking met het Centrum voor Sociaal Beleid van de Universiteit Antwerpen en met steun van de Koning Boudewijnstichting.
- Installatie van de Stedelijke Adviesraad voor Gelijkheid tussen Vrouwen en Mannen.

tegelijktijd tegenover nieuwe kosten komen te staan. Evenwicht vinden tussen een beroepsleven, tijd voor de kinderen en tijd voor zichzelf wordt al snel een stevige uitdaging. Veel vrouwen voelen zich teruggliden naar een vorm van isolement en geven aan de indruk te hebben zich ‘opgesloten’ te voelen. Deze risico’s zijn nog pertinent aanwezig bij vrouwen die minder financiële slagkracht hebben, moeilijker kunnen terugval- len op familie of op een netwerk aan vrienden en burens. Voor hen is het leven als gezinshoofd van een eenoudergezin complexer en, zoals bij andere belangrijke kantelmomenten in het leven, kun- nen deze leiden tot bijkomende problemen (baan- verlies, psychisch lijden, enz.).

De inkomsten waarop eenoudergezinnen kunnen rekenen, liggen beduidend lager.

In 2008 verzeilde 39% van de Belgische gezin- nen volgens de nationale norm in armoede (berekend op basis van de Europese standaard)², terwijl dat bij tweeoudergezinnen met minder dan drie kinderen 8% was (en 16% bij tweeou- dergezinnen met drie of meer kinderen). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat indien de inkomensdrempel op €450 netto per maand per persoon ten laste van het huishouden wordt gelegd, er twee keer zoveel eenoudergezinnen onder die grens leven dan andere gezinnen. Bij een gedetailleerde analyse van de cijfers valt op dat het inkomen van vaders in eenouder- gezinnen niet veel verschilt met dat van andere

vaders, terwijl dit bij de moeders zeker niet het geval is: in 2006 had 13,2% van de alleen- staande loontrekkende vrouwen met kind(eren) een bruto-maandinkomen van minder dan € 875 en 22% minder dan € 1.250. De voor- naamste redenen hiervoor liggen in het verschil in tewerkstellingsgraad (in 2012 gaf deze 61,7% aan voor vrouwen tegenover 72,7% voor man- nen³), de oververtegenwoordiging in deeltijdse contracten en bij de loonkloof. Andere factoren hebben ook hun invloed en bij eenoudergezin- nen bestaat een tendens om verschillende nega- tief inwerkende factoren te cumuleren. Tot slot, maar niet onbelangrijk, komt daar nog bij dat de kinderbijslag niet de reële kost van een kind dekt.

Uiteraard, financiële drempels hebben altijd wel iets relatief. Maar dezelfde tendenzen

3. Volgens het recentste Onderzoek naar de arbeidskrachten, FOD Werkgelegenheid.

Tabel 1: Types gezinnen waarin Brusselse kinderen opgroeien (2009)

	N	%
Tweeoudergezin	115.052	100,0
1 kind	44.362	38,6
2 kinderen	40.997	35,6
3 of meer kinderen	29.693	25,8
Eenoudergezin	56.762	100,0
1 kind	32.818	57,8
2 of meer kinderen	23.944	42,2

Bron: KSZ-Datawarehouse, Toep. 11, gegevens 2009 (31.12.); berekeningen M. Wagener

2. De Europese armoedegraad werd in 2008 gedefinieerd als het aandeel van de bevolking dat moet rondkomen met een netto-inkomen dat lager ligt dan 60% van het nationale gemiddelde.

vertalen zich ook in de materiële leefomstandigheden. We zien dezelfde verschuivingen tegenover het ‘klassieke tweeverdieners-gezin’ als het gaat over consumptie, toegang tot energie en mobiliteit, het wooncomfort, enz. Deze kunnen tot stigmatiserende situaties leiden en, tot maatschappelijke achterstelling, ook in de ogen van de kinderen. De onrechtstreekse gevolgen zijn niet altijd even zichtbaar, maar zetten zich toch door: de impact van een ongezonde woning op de gezondheid en van een te laag inkomen op een evenwichtig voedingspatroon.

Eenoudergezinnen wonen voornamelijk in die stadsdelen met een hoog aanbod aan sociale woningen. Aangezien de inkomsten van eenoudergezinnen gemiddeld lager zijn dan die van de rest van de bevolking, vinden we ze vooral terug in de ‘croissant pauvre’ van het gewest, het volkse centrale deel, waar veel mensen met een migratie-achtergrond wonen

(ook hier evolueren de gezinsvormen). Maar eenoudergezinnen zijn vooral oververtegenwoordigd in de wijken van de tweede kroon, daar waar sociale woningen zijn. Bijkomend onderzoek is nodig om deze opdeling nader te verklaren maar de voorrang die ze krijgen in de toekenningprocedures lijkt hier niet vreemd aan. Over het algemeen wonen eenoudergezinnen eerder in gebieden waar de huurprijzen lager zijn of waar er woningen voorhanden zijn met twee of meer kamers, wijken waar ook veel koppels met kinderen wonen (behalve in de ‘betere’ buurten in het uiterste westen van die tweede kroon). Verscheidene onderzoeksresultaten lijken de hypothese te bevestigen dat, ongeacht de buurt, eenoudergezinnen gemiddeld kleiner wonen, in minder kwaliteitsvolle woningen, minder goed verwarmd, meer onderhevig aan overlast (geluid, vervuiling, vandalisme, criminaliteit, enz.), met minder ruimte tot privacy en minder goed uitgerust.

Tabel 2: Types problemen volgens gezinstype (2009)

Types problemen	Gezinssamenstelling		
	Eenoudergezin	‘Klassiek’	Nieuw samengesteld
De huur betalen	14,0%	6,4%	7,8%
Facturen water/gas/elek. betalen	20,5%	7,6%	10,0%
Geen auto	28,4%	4,6%	5,3%
Geen computer thuis	15,1%	7,0%	10,3%
Vrienden uitnodigen	27,3%	8,7%	10,7%
Nieuwe kleren kopen	22,2%	8,8%	9,5%
Op vakantie gaan	44,6%	17,7%	26,0%

Bron: GGP-UNECE, Wave 1, N=2850 & 2831, $p < 0,000$; berekeningen M. Wagener.

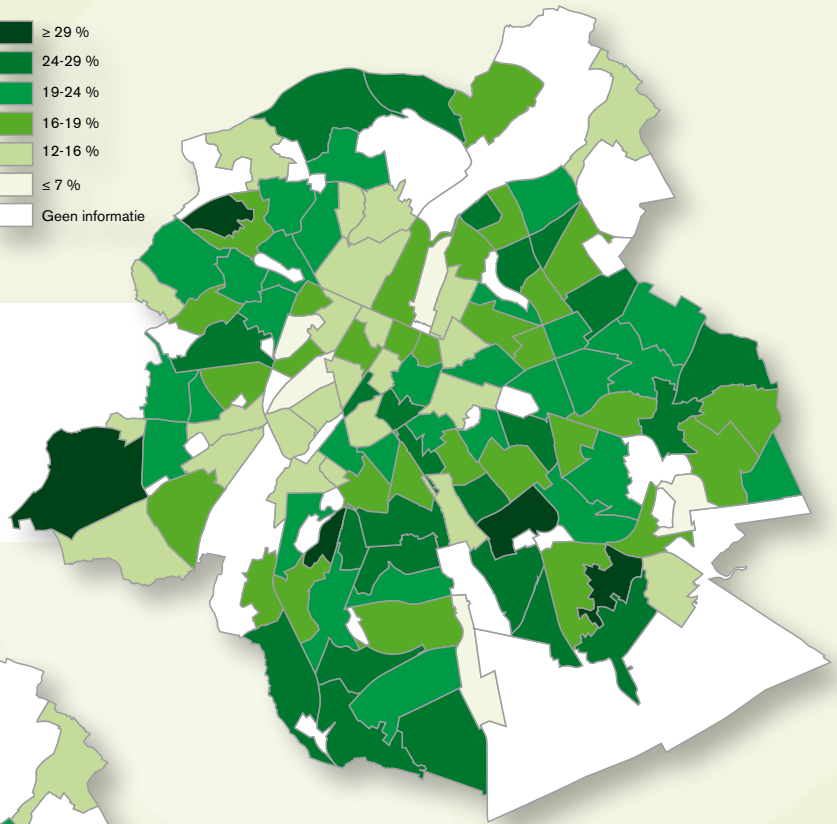
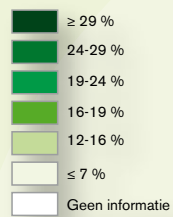

Fig. 3 en 4: Aantal 'werkende' (boven) en 'werkzoekende' (onder) vrouwen van eenoudergezinnen in de verschillende wijken van het Brussels gewest in 2008.

Bron: Wijkmonitoring

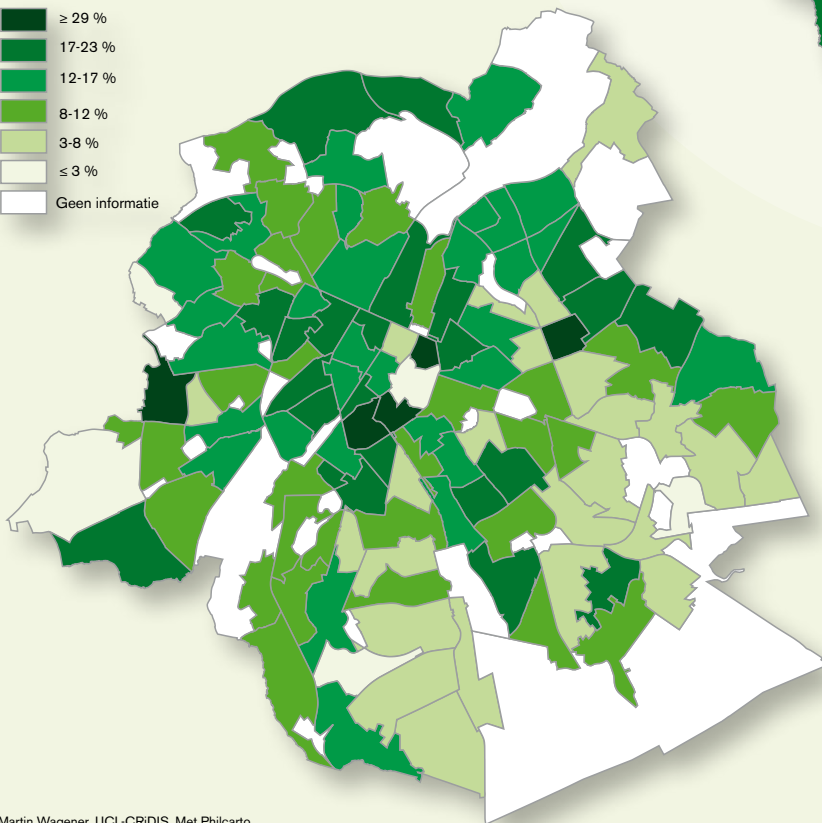
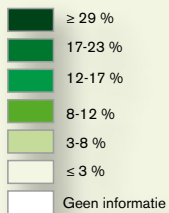
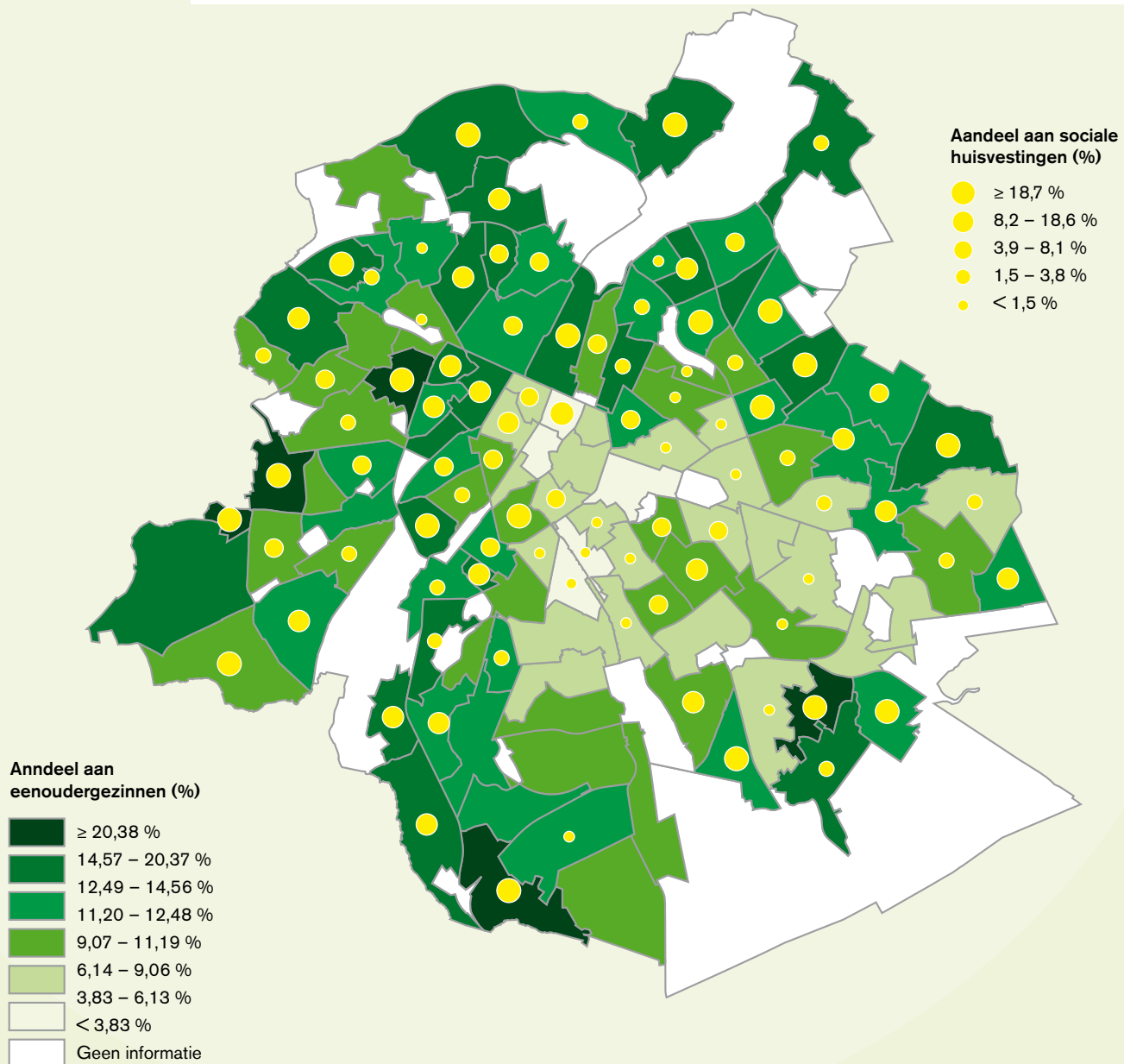

Fig. 5: Aantal eenoudergezinnen in de verschillende wijken van het Brussels gewest in 2006 in vergelijking met het aantal sociale woningen per inwoner

In de Brusselse eenoudergezinnen groeien slechts twee kinderen op vijf op in een gezin met een werkende ouder. 43,3% van de gezinshoofden in eenoudergezinnen werkt als loontrekkende of zelfstandige. Het aantal werkzoekenden onder de eenoudergezinnen is dubbel zo groot als bij samenwonenden met kinderen en stijgt met het aantal kinderen. Onder de begunstigten van een OCMW-uitkering

zijn er 8 keer meer eenoudergezinnen dan samenwonenden met kinderen. De tewerkstellingsgraad van eenoudergezinnen gaat ook proportioneel achteruit in functie van het aantal kinderen. Maar zelfs werk hebben op zich is niet voldoende: 41,4% van de alleenstaande moeders tussen de 25 en 49 jaar werkt deeltijds, terwijl ze tegelijk aangeven daarmee niet rond te komen om in de gezinsbehoeftes te voorzien.

Tabel 3: Beroepssituatie van eenoudergezinnen

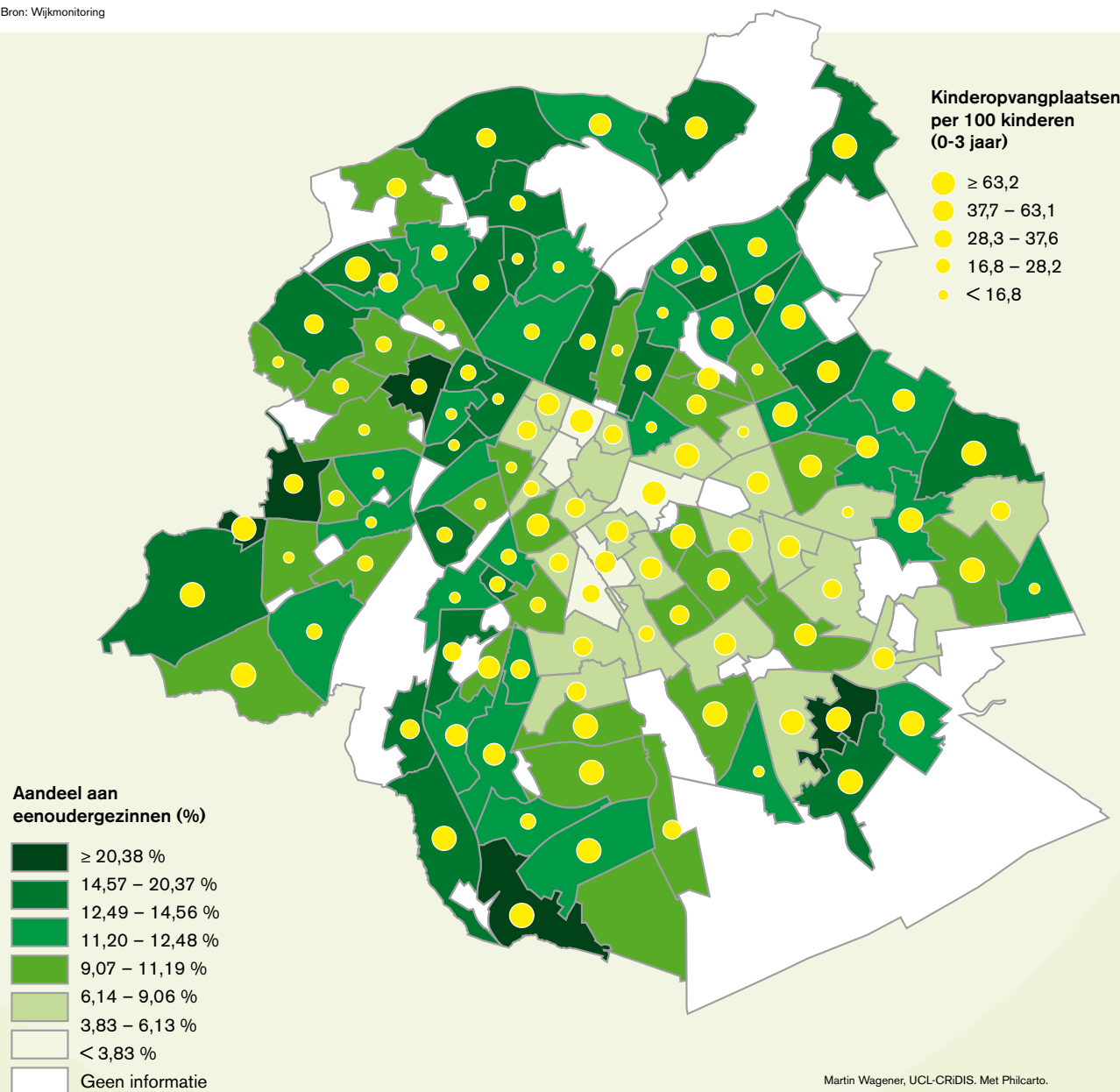
Bron: KSZ-Datawarehouse, Toep. 11, gegevens 2006 (31.12.); berekeningen M. Wagener

		Loon-trekkend	Zelf-standig	Werk-zoekend	Inactief (zonder leefloon)	Leefloon/ steun	Andere	Totaal
Eenoudergezin								
1 kind	N	12 079	1 966	5 086	6 178	2 593	4 916	32 818
	%	36,8%	6,0%	15,5%	18,8%	7,9%	15,0%	100%
2 of meer kinderen	N	9 215	1 335	5 110	1 906	2 772	3 606	23 944
	%	38,5%	5,6%	21,3%	8,0%	11,6%	15,1%	100%
Samenwonend								
1 kind	N	40 156	9 656	6 678	8 171	1 306	22 757	88 724
	%	45,3%	10,9%	7,5%	9,2%	1,5%	25,6%	100%
2 kinderen	N	39 414	10 493	6 545	3 113	956	21 472	81 993
	%	48,1%	12,8%	8,0%	3,8%	1,2%	26,2%	100%
3 of meer kinderen	N	23 213	6 165	7 092	2 704	889	19 324	59 387
	%	39,1%	10,4%	11,9%	4,6%	1,5%	32,5%	100%
Totaal	N	124 077	29 615	30 511	22 072	8 516	72 075	286 866
	%	43,3%	10,3%	10,6%	7,7%	3,0%	25,1%	100%

De beroepssituatie van eenoudergezinnen is gemiddeld minder voordelig waardoor ze dus ook vaker afhankelijk zijn van een vervangingsinkomen. Het aantal kinderen lijkt hier een bepalende invloed op uit te oefenen.

Fig. 6: Aandeel aan eenoudergezinnen in het Brussels gewest per wijk vergeleken met de spreiding van kinderopvangplaatsen, 2006.

Bron: Wijkmonitoring

Martin Wagener, UCL-CRISIS. Met Philcarto.

De eindjes worden aan elkaar geknoopt met de kinderbijslag, met een eventuele alimentatie-toelage en/of met een bijkomende toelage van de RVA, onder de vorm van een inkomensgarantie-uitkering (64% van de mensen die hierop recht hebben zijn eenoudergezin). Vaders in eenouderverband doen het op de arbeidsmarkt gemiddeld beter. Ter illustratie: circa één derde van de alleenstaande vrouwen tussen de 25 en de 49 jaar met twee kinderen of meer zijn werkzoekend terwijl dit bij mannen in dezelfde categorie ‘slechts’ een vijfde bedraagt.

Superwoman

“‘Superwoman’ uithangen op het werk én thuis kan erg uitputtend zijn”, legt Sally uit. “Om de twee drie maand ben ik volledig op omdat het al zo veel energie kost om thuis alles georganiseerd te krijgen. (...) En dan komt het werk er nog bij, waar ze... - sorry voor de uitdrukking – er zich geen bal van aantrekken of je een ongehuwde moeder bent, een alleenstaande of een weduwe. Je bent daar om te werken. Je moet je werk doen, je moet doelstellingen halen. Je haalt die resultaten, en dat is het dan. In het beste geval kunnen de werkuren soms wat aangepast worden maar dat mag dan ook weer niet altijd want dan wordt het een gunst. En dat is zwaar, heel zwaar.”

Opvoeden is voornamelijk een zaak voor de moeders, meer nog bij eenoudergezinnen.

Na de scheiding houden vooral de vrouwen zich bezig met de kinderen. Op nationaal niveau berekend, houdt 89,5% van de vrouwen de kinderen na een eerste scheiding. Een co-ouderschapregeling komt slechts bij 7% van de alleenstaande vrouwen voor en bij 2,8% is het de vader die voor de kinderen zorgt, waarna de situatie verder kan evolueren. Bijna drie vierde van de vrouwen heeft de zorg voor de kinderen, op het moment dat ze in een nieuw gezin stappen (en vaak ook daarna nog). Kortom, een evenwichtig verdeeld co-ouderschap blijft uitzondering. Dit onevenwicht zorgt voor druk, zeker in termen van tijdsbesteding. Hoe moeten ze alles geregeld krijgen? Slechts één vrouw op zeven kan daartoe professionele huishoudhulp inschakelen. De kaart met de spreiding van kinderopvangplaatsen toont een sterke dualiteit: de beschikbare opvangplaatsen voor kinderen van 0 tot 3 jaar liggen in andere zones dan daar waar meer eenoudergezinnen wonen. Het aanbod is daardoor ook snel opgesoupeerd. De beschikbare plaatsen zijn vaak ook gereserveerd voor werkende vrouwen of de openingsuren vallen niet te rijmen met gewone werktijden, laat staan met atypische. Dan wordt het voor alleenstaande moeders wel erg moeilijk om steeds ‘beschikbaar’ te zijn op de arbeidsmarkt.

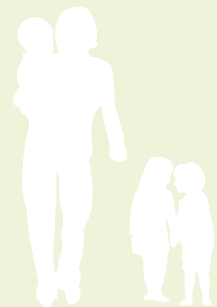
“Mama werkt altijd, ik zie haar nooit”

Soms moeten de oudste kinderen zichzelf beredderen. De ouders van Anne hebben geen tijd om haar te helpen: “Mijn vader werkt, ik zie hem bijna nooit; mijn moeder werkt, ik zie haar nooit”. Maar naast het objectieve tijdsprobleem heeft ze het er vooral over hoe haar ouders haar levenskeuze afkeuren en de redenen waarom ze die keuze maakte minimaliseren: “Zelfs mijn vader, hé. Voor hem is het tehuis een regelrechte ... gruwel, hij kan maar niet begrijpen dat je hier terecht komt. Ik moet altijd horen: “jij bent minder dan niks, je bent een mislukkeling, hoe kon je het zo ver laten komen”. Maar nu... in het begin weende ik veel maar na anderhalve maand, ça va, je went eraan (lacht). Neen, ça va,... ik... (zucht)”. De relatie tussen Anne en haar ouders blijft dus heel gespannen en het spreekt voor zich dat ze in zo’n sfeer van verwijten, moeilijk op hen kan rekenen.

“En dan heeft hij gewoon alles laten vallen”

Soms is een beslissing van de vrederechter nodig om sommige vaders voor hun verantwoordelijkheden te stellen, zoals dit het geval was bij Azmia: “...sinds de uitspraak van de vrederechter zijn er altijd “uitzonderlijke kosten voor de vader” geweest maar daar heeft hij nooit iets van betaald. Alimentatiegeld betaalde hij al nooit, een gerechtsdeurwaarder heeft zelfs met een beslaglegging moeten dreigen. En dan heeft hij gewoon alles laten vallen. Hij is vertrokken, ik weet het niet, hij is onvermogen verklaard. We wisten gewoon niet meer waar hij was dus de DAVO⁴ heeft mij ondertussen betaald. Nu wordt het alimentatiegeld betaald door zijn schuldbemiddelaar. Hij heeft zoveel kredieten afgesloten, hij heeft zoveel schulden. Onlangs had hij op de dag van de rechtszaak, recent, in de maand december, zijn dossier bij, wij zijn toen naar de jeugdrechtsbank gestapt. Voor de kinderen en het bezoekrecht. Omdat hij geen rekening houdt met het bezoekrecht, hij komt de kinderen nooit halen,...” Zelfs na tussenkomst van verschillende overheidsinstanties, komt het nog erg vaak voor dat mannen hun verantwoordelijkheid als vader niet nemen.

⁴ Federale dienst voor alimentatievorderingen

Waar zijn die "nieuwe vaders" dan?

Bestaan de "nieuwe vaders" enkel in de media? Het functioneren binnen een gezin is sterk geëvolueerd, waardoor vaders vaker aanwezig zijn, van bij de geboorte van hun kinderen en tijdens hun eerste levensjaren. Maar blijkt toch dat twee, drie jaar later, na een scheiding, de mannen niet altijd een zekere continuïteit (kunnen) verzekeren, in de relatie tot hun kinderen. De verantwoordelijkheid voor de opvoeding wordt veelal overgelaten aan de moeder, ook al blijven de contacten tussen de vader en de kinderen goed lopen.

De cijfers spreken voor zich: bij 62,2% van de mannen die in een nieuw samengesteld gezin functioneren, blijven de eigen kinderen onder de verantwoordelijkheid van de ex-partner; omgekeerd heeft slechts 16,2% ervoor gekozen om kinderen zelf te houden (bij de vrouwen is dit 89,5%) en bij 18,9% is er sprake van co-ouderschap.

Eenouderschap is dus veel minder een zaak van mannen ook omdat blijkt dat ze zich sneller opnieuw settelen. Volgens Brusselse cijfers heeft ruim één man op twee na acht jaar opnieuw een gezin gevormd, terwijl dat bij vrouwen slechts één op vier is. Een eenoudergezin met een vader wordt in de helft van de gevallen weer een tweeoudergezin, bij vrouwen is dit slechts het geval bij één op vier. Kan de hypothese hard gemaakt worden, waarbij gesteld wordt dat, indien de opvang van de kinderen vanaf het begin evenwichtiger verdeeld zou worden, meer vrouwen zouden overgaan tot het vormen van een nieuw gezin?

Vrouwen blijven langer een eenoudergezin, zeker als de kinderen nog kleiner zijn. De alleenstaande vaders hebben gemiddeld een hoger inkomen en vinden sneller terug aansluiting met werk dan alleenstaande moeders.

➔ Conclusie

Indien een samenvattend beeld moet geschetst worden van de situatie van eenoudergezinnen, laat het dan dit zijn: een groep mensen die plots een paar treden lager op de maatschappelijke ladder terechtkomt. Inkomen, werk, huisvesting, toegang tot diensten: het is niet de bedoeling om een pessimistisch portret te schetsen van het eenouderschap in Brussel, maar wel om correct hun positie te kunnen bepalen in onze maatschappij. Ook al kunnen de situaties heel sterk variëren, toch kan gesteld worden dat het eenouderschap in de eerste plaats gepaard gaat met een ongunstige druk op de maatschappelijke positie, die op individueel niveau zorgt voor een bron van instabiliteit en onzekerheid. Gezinnen kunnen opnieuw aansluiting vinden (zeker mannen en vrouwen met een stabiel en een hoger gemiddeld inkomen), maar velen moeten omgaan met een combinatie aan

moelijkheden. Hiervoor zijn twee oorzaken: zich in een relatieve armoede bevinden omdat het inkomen plots lager komt te liggen, vaak gecombineerd met nieuwe kosten; vrouw zijn, wat anno 2013 nog steeds refereert naar een opbod aan verantwoordelijkheden en minder perspectief op de arbeidsmarkt. Hier kunnen wel al enkele beleidsaanbevelingen aan verbonden worden: maatregelen nemen tegen armoede in het algemeen (optrekken van de sociale minima, omkadering van lage lonen en preciaire arbeid, een correcter uitgebouwd activeringsbeleid op maat) en maatregelen gericht op de gendergelijkheid.

De basis voor een beleid dat rekening houdt met eenoudergezinnen, heeft twee componenten: strijd tegen armoede en voor gendergelijkheid.

Eenoudergezinnen: uitdagingen en leefwerelden

Het vorig hoofdstuk legde de nadruk op de onstabiliteit in het leven van een eenoudergezin, zeker in de eerste fase, en nog meer indien de maatschappelijke positie ervoor reeds minder gunstig was.

Alles evolueert voortdurend, parcours volgen nooit de uitgestippelde weg. Een scheiding kan, zoals eerder reeds bleek, een te strak gespannen koord van een leven in de war halen en in een relatief korte tijdspanne een kettingreactie teweegbrengen in de manier van leven. Om dit opnieuw op de rails te krijgen moeten alleenstaande moeders kunnen rekenen op steun van de familie of, wat almaar vaker voorkomt, van een omringend informeel netwerk aan contacten. Laten we even stilstaan bij het ontstaan (en het afsluiten) van een leven als eenoudergezin, bij de crisismomenten en kantelmomenten die hen zo kenmerken. Anders gesteld, laten we wat beweging brengen in het beeld dat tot nu werd voorgehouden en daarbij focussen, op basis van de levensverhalen, op wat er gebeurt, veel breder dan alleen op wat er wordt gemist.

De trajecten van gezinsleven en van professionele carrière zijn sterk verweven. De berekeningen op de Brusselse gegevens uit de Kruispuntbank, tonen aan dat als de ouder

van een eenoudergezin werkt, deze zeven jaar later meer kans heeft nog aan het werk te zijn als hij één kind heeft in plaats van twee of meer. Een volwassene uit een tweeoudergezin met twee kinderen heeft zeven jaar later meer kans om nog aan het werk te zijn dan een volwassene uit een eenoudergezin met twee kinderen. Een andere statistische analyse van een representatieve steekproef bij 1398 Brusselse alleenstaande moeders tussen vijfentwintig en vijfenveertig jaar, interpelleert over de mate waarin het leven als eenoudergezin de professionele carrière beïnvloedt. Gedurende acht jaar vergeleken we hun professionele trajecten waaruit volgende profielen ontstonden:

- **39,9%** werkt op permanente basis, voltijds of deeltijds (bij de voltijds werkende vrouwen zien we een duidelijke oververtegenwoordiging van vrouwen met één enkel kind, de vrouwen met twee kinderen of meer werken vaker deeltijds);
- **19,8%** hangt permanent af van een werkloosheidsuitkering of het OCMW⁵;
- **33,4%** wisselt periodes van werkloosheid af met voltijds of deeltijds werk;

5. Het is belangrijk op te merken dat boven 45 jaar, het aandeel aan niet werkende of leefloontrekkende vrouwen sterk stijgt.

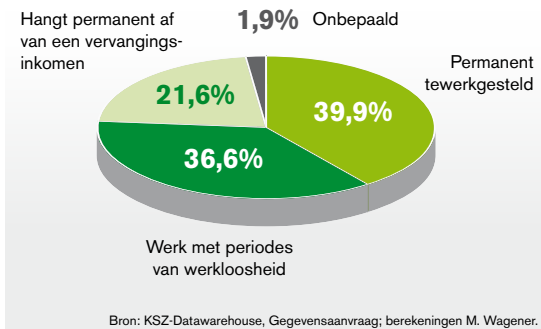
- **1,9%** heeft geen loon noch uitkering, vrouwen met twee kinderen zijn oververtegenwoordigd in deze groep;
- **1,8%** werkt niet, hangt grotendeels af van het ziekenfonds, met soms korte periodes van tewerkstelling;
- **3,2%** gaat over van leefloon naar voltijds werken, waarbij sommigen tijdelijk terugvallen op een werkloosheidsuitkering.

In het eenouderschap versterken sociale en genderongelijkheid elkaar. De steekproef toont aan dat de socio-professionele situatie, welke deze ook is, bij de meeste vrouwen vrij stabiel blijft. Dieper ingaan op deze cijfers geeft echter een beeld van de sterke dualiteit bij de Brusselse eenoudergezinnen. Deze vaststelling geldt trouwens eveneens voor de situatie van

vrouwen in het algemeen in de stad: vrouwen krijgen te maken met verschillende uitdagingen die leiden tot onzekerheid en genderongelijkheid versterken. De situatie als eenoudergezin, jonge kinderen hebben, gebrek aan opvangstructuren – zeker in bepaalde wijken –, een minder gunstige positie op de arbeidsmarkt,... al deze factoren spelen op elkaar in en zorgen voor vrij moeilijke uitgangssituaties. Het leven in een eenoudergezin versterkt dus de sociale en genderongelijkheid. Anders uitgedrukt, het is deze opeenstapeling van onzekerheden op verschillende niveaus, die vrouwen in een eenoudergezin in minder gunstige posities wringen.

Het migratieparcours heeft in functie van de motieven tot migratie en haar geschiedenis, een invloed op hoe het eenouderschap wordt beleefd. Uit het actieonderzoek van het netwerk Flora blijkt dat de belevenis van moeders die hier geboren zijn of al lang in België verblijven en deel uitmaken van stevig ingebouwde gemeenschappen in Brussel, in schril contrast staat met die van vrouwen die recenter naar hier kwamen in het kader van economische, humanitaire of huwelijksmigratie. De redenen die geleid hebben tot de overgang naar een eenoudergezin, hebben natuurlijk ook hun invloed op hoe deze beleefd wordt: de informele en voornamelijk familiale hulp, waarop wordt terugvallen, varieert sterk naargelang de interpretatie, of het gaat om een 'eigen keuze' of om een eerder 'ondergane lotsbestemming'.

Fig. 7: Continuïteit in het socio-professionele statuut van alleenstaande Brusselse moeders met kinderen tussen vijfentwintig en vierenveertig jaar (2003-2010)

2.1 De uitdaging van het scheiden

De manier waarop de scheiding verloopt, heeft zijn invloed op de beleving van de overgang naar een eenoudergezin⁶.

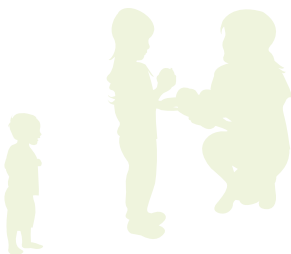
Vechtscheidingen wegen emotioneel zwaar door, met minder aandacht voor alimentatie of co-ouderschap. Als de scheiding heel conflictueus verliep, is de kans op co-ouderschap vrij miniem. Slechts bij één op tien personen uit de steekproef

6. In hoofdstuk 1 bleek dat er andere manieren zijn om eenoudergezin te worden, maar een scheiding is verreweg de meest voorkomende. In ons kwalitatief onderzoek was het ook de enige.

werd aan een “evenwichtig co-ouderschap” gewerkt. Slechts bij één vrouw op vijf werd bij de scheiding voldoende ruimte gecreëerd om te onderhandelen en tot een gedeelde oplossing te komen. Dit betekent dat bij vier op vijf vrouwen de ex-partner zich bijna volledig desinvesteert. Dit komt omdat de spanning vaak niet ‘enkel’ draait om het echtpaar, maar ook veel heeft te maken met het ouderschap: in het algemeen gaat het over het nodige evenwicht vinden tussen fysieke nabijheid, loopbaan, huisvesting en inkomen, en hoe deze basiselementen in een nieuwe evenwichtige puzzel te passen.

Een vechtscheiding laat lange tijd sporen na

Geweld tijdens de scheiding (geweld dat meestal reeds aanwezig was) beïnvloedt de ervaring als eenoudergezin. Conflictueuze scheidingen komen, in tegenstelling tot onderhandelde scheidingen, systematischer voor bij vrouwen die zich voordien reeds in een preciaire socio-economische situatie bevonden. Huwelijks geweld doet daar een zware schep bovenop. Vrouwen die hiermee moeten omgaan, cumuleren de verplichting om alleen in te staan voor de opvoedingskosten van de kinderen, het tekort aan middelen (al dan niet door baanverlies of de afhankelijkheid van sociale uitkeringen) en soms ook, het verlies van hun woning. Deze vrouwen hebben dus al van bij de start als eenoudergezin een mindere gunstige en beperkende uitgangspositie. Het desinvesteren van de mannen uit zich in het niet betalen van het alimentatiegeld en het zich bijna volledig terugtrekken uit de ouderlijke sfeer. Een conflictueuze scheiding heeft niet alleen emotionele gevolgen, het heeft een drastische impact op de verdere mogelijkheden.

Een scheiding verplicht moeders, meer dan vaders, om hun sociale rol een andere vorm en inhoud te geven.

Dit uit zich in de eerste plaats in de relatie met hun kinderen, waarbij ze proberen de negatieve effecten van het eenouderschap tot een minimum te beperken. Daarbij wordt verwezen naar de afwezigheid van een vaderfiguur, wat wordt ervaren als een gebrek aan iemand die ervoor zorgt dat regels worden toegepast of die duidelijke grenzen stelt. Bijna alle moeders geven aan hoe moeilijk het is om enerzijds emotioneel sterk betrokken te zijn, een luisterend oor, en anderzijds de ‘traditioneel’ aan de vaderfiguur toegewezen rollen over te nemen en in één persoon samen te brengen. Ze nemen wat meer afstand van het gebruikelijk beeld dat ze hebben over hun rol als opvoeder. Het blijft echter een moeilijke oefening, dat voor veel moeders drukkend werkt. De rol van de moeder

evolueert ook in de relatie tot de maatschappij in haar geheel. Een gescheiden moeder met kinderen wordt de facto gezinshoofd. In een context waar de opvang onevenwichtig verdeeld is (en misschien ook afspraken niet altijd gerespecteerd worden) en/of waar het alimentatiegeld allesbehalve systematisch betaald wordt, zijn veel vrouwen, ondanks het gedeeld ouderschap, dé referentiepersoon die moet zorgen voor stabiliteit in het dagelijkse leven.

Moeders zetten hun eigen belang opzij, in functie van het welzijn van hun kinderen.

Als de moeilijkheden die te maken hebben met het eenouderschap zich beginnen op te stapelen en leiden tot momenten van twijfel, onzekerheid en ook wel pijn, geven alle vrouwen aan dat hun enige bron van geluk en hoop hun kind(eren) zijn. Ze zoeken naar alle mogelijke

“Hij was heel opstandig”

Célestine legt uit dat ook al verliep de scheiding ‘min of meer goed’, het voor hun zoon van twee jaar “veel moeilijker lag, hij was heel opstandig, heel agressief en het was aan mij om daarmee om te gaan... en te proberen opnieuw een evenwicht te vinden in mijn relatie met hem en ervoor te zorgen dat hij de situatie aanvaardt, of er op zijn minst aan went maar dat neemt tijd en ondertussen is het kind angstig omdat hij in een onbekende situatie zit.” Om haar zoon uiteindelijk te doen aanvaarden dat papa er niet meer bij was, heeft ze een beroep moeten doen op psychologische begeleiding bij de opvoeding: “dat is beangstigend voor een kind, en hij maakte het zelf mee, hij was heel bang; eens hij begreep hoe het eraan toeging, hoelang hij bleef, wanneer hij terug kwam, was hij wat gerustgesteld maar zijn woede bleef, nog minstens een jaar”.

gedrag patronen en opvoedingstechnieken opdat hun kinderen zo weinig mogelijk schade ondervinden door de scheiding. Ze lijken eerder te kiezen voor een scheiding met zo min mogelijk conflict, op het gevaar af daar een ‘hogere prijs’ voor te betalen. Ook al draait het uit op beperkingen in de financiële middelen of van de actieruimte, veelal geven de moeders aan dat ze “daar wel mee zullen omgaan”. Dat kan zelfs zo ver gaan dat ze zich een eigen leven ontzeggen, ook op professioneel vlak. In zo’n situatie is het niet overdreven de term “opoffering” te gebruiken: deze moeders willen dat

hun kinderen er beter uitkomen dan zijzelf, dat hun kind een voldoende basis meekrijgt om ‘sterk in het leven te staan’.

Gerechtelijke instanties en bemiddelingsprocedures zijn een cruciale steun voor ouders in een echtscheidingsprocedure.

Ze helpen de regels te bepalen bij discussies over het kind waarbij “de één tegenover de ander staat”. Ruimer gesteld zorgen ze ervoor dat er rekening wordt gehouden met de rechten van de kinderen en de ouders en dat een onderhandelde oplossing wordt nagestreefd i.p.v.

“De kleine komt niks tekort”

Maar dat is niet het enige dat misliep in de relatie: “ik bedoel, als het enkel om kleine details gaat kun je die nog compenseren met andere dingen, maar bij ons was er niks dat ging. Ik heb dan tegen mezelf gezegd: ik zet door omwille van de kleine, hij heeft zijn ouders rond hem nodig... Maar de mama ging er langzaam aan onderdoor omdat ik het niet meer aan kon.” Daarop heeft ze de stap gezet om haar partner te vertellen dat de relatie zo voor haar niet meer werkte, dat het dan nog “beter is alleen te zijn” en de problemen die daarbij komen te kijken, erbij te nemen: “en toen heeft hij zijn beslissing genomen... Ik heb hem gezegd: “Luister, ik vraag je niet, ik vraag je niets, want ik weet dat het leven moeilijk is en dat... Het enige wat ik vraag is dat je er bent voor de kleine, dat is het mooiste cadeau dat je Kevin kunt geven. Het is waar dat ik het financieel moeilijk heb, dat geef ik eerlijk toe. Bon, dat wil zeggen niet meer uitgaan, geen kleren kopen, toch geen nieuwe wil ik zeggen, dat is allemaal gedaan... Ik eet praktisch elke avond een boterham, maar bon, ça va... de kleine komt niks tekort, hij heeft zijn warme maaltijd... hij is goed gekleed maar voor mij betekent dit dus wel minder uitgaan, minder... ik ben dit jaar misschien twee keer uit geweest...”

een pure machtsstrijd waar soms ook geweld bij komt te kijken. Bemiddeling en rechten toepassen maken het in het algemeen mogelijk opnieuw een zekere symmetrie te vinden in de verantwoordelijkheid over de opvoeding van het kind. De kinderen kunnen beter met de situatie om als ze van hun ouders een beeld kunnen behouden dat niet wordt overheerst door geruzie. Maar het onderzoek toont ook aan dat bemiddeling eerder het voorrecht blijft van gezinnen die het financieel iets breder hebben.

2.2 De uitdaging van het werken

In veel gevallen zet de overgang naar een eenoudergezin het professioneel leven van moeders op zijn kop. Voor de geboorte van hun eerste kind werkten de meeste gescheiden moeders. De geboorte van een kind kan, voor moeders die niet kunnen rekenen op een contract van onbepaalde duur, een negatief gevolg hebben voor hun positie op de arbeidsmarkt. Vooral gedurende de eerste levensjaren, in elk geval tot het kind naar de kleuterschool gaat. De huishoudelijke taken, zeker bij kleine kinderen, worden vaker opgenomen door de moeder dan door de vader. Anders gesteld: als we die logica doortrekken, doen scheidingen zich voor in gezinnen met minstens één kind, en dan vormt het scheiden een bedreiging voor de carrière van de moeder, ook wanneer ze helemaal niet in armoede leeft. Werk verzoenen met het leven als eenoudergezin, het is een uitdaging.

Met het schrijnende gebrek aan kinderopvang, is het moeilijk om een leven als eenoudergezin te combineren met een professionele carrière. Moeders stoppen wel eens “vrijwillig” met werken bij de geboorte van een kind, anderen hebben die keuze niet en maken die onder druk. De scheiding vindt ook veelal plaats tijdens deze inactieve periode op de arbeidsmarkt en als alleenstaanden met de volledige gezinslast, bevinden ze zich onvoorzien in een situatie die het moeilijker maakt om terug een beroepsleven op te bouwen. In nog andere gevallen belet het feit te leven als eenoudergezin op zich hen om verder te blijven werken. Hier wordt het tekort aan kinderopvangmogelijkheden wel erg pijnlijk. Openingsuren komen niet overeen met de werkuren en slechts één op vijf kan terugvallen op familie. Gescheiden vrouwen ervaren de genderongelijkheid, die onze maatschappij kenmerkt, aan den lijve als het gaat over de verdeling tussen betaald werk, opvoeding en het huishouden. Reeds voor de scheiding wordt voortdurend gezocht naar de goede combinatie van deze drie taken. Het eenoudergezin verandert weinig aan dit intensief zoeken, maar het bemoeilijkt het wel. Hun maatschappelijke ongelijke uitgangssituatie maakt het er niet makkelijker op.

Leven als eenoudergezin combineren met werken leidt tot impasses in de tijdsbesteding. Een voltijdse baan mag dan wel een duidelijke bescherming vormen, omdat ze garant staat voor een stabiel en min of meer redelijk

“Het is al de derde keer dat zij mijn uitkeringen afpakken!”

Margueritte legt uit dat haar vorige werkgever, die blijkbaar begrip had voor haar situatie, haar “de nodige papieren heeft gegeven” zodat ze na haar ontslag recht had op een werkloosheidsuitkering. Maar: “bij de werkgever lukt het à la limite nog, de RVA dat is een ander verhaal. Ze zijn... bah, ik weet dat al die regels er zijn maar kunnen ze niet wat meer respect tonen... bijvoorbeeld. Ik heb recht op... ze hebben mij gezegd dat ik recht had op iets... hoe noem je dat nu weer? “Familiale problemen en zo”, en dan trokken ze mij de helft van mijn werkloosheidsuitkering in!” De RVA past zogezegd het “activeringsbeleid” toe: “het is al de derde keer dat ze mijn uitkeringen afpakken!”. Het is keer op keer een financiële ramp voor haar en haar kinderen om medische en andere zorgen te kunnen betalen. De druk wordt slechts zelden kleiner: “Zelfs toen ik zeven maand zwanger was, hebben ze mij opgeroepen en mij van de dop gesmeten en ik zeg tegen mezelf “maar enfin, ik ben zwanger” en ze wisten goed genoeg dat ze een fout gemaakt hadden!”.

“’s Avonds is het een echte koers”

Gaëlle legt uit hoe ze elke avond moet “koersen” als ze thuis komt van het werk, na eerst haar kind op te halen in de crèche: “’s Avonds is het een echte koers, enfin, een koers, het was al een koers toen ik nog met mijn man was. Maar nu is het nog erger omdat ik helemaal alleen ben. ’s Avonds ga ik ze dus halen om half vijf, ik haal eerst mijn dochter op, ik ga te voet tot daar. Daarna ga ik te voet naar de crèche, ik ga mijn zoon ophalen. Dat wil dus zeggen dat ik om half vijf vertrek op het werk, ik ben thuis tegen kwart voor zes, zes uur, het is nochtans niet ver (...) en dan, bon, er is amper tijd om hen te wassen, het eten klaar te maken, ... het is bijna onmogelijk. Neen, als ik wat tijd met hen wil doorbrengen, wat wil spelen met hen en naar hen luisteren, dan moet ik dingen overslaan zoals het eten of zo... Dus eten ze warm op school, dan ben ik tenminste zeker dat ze één deftige maaltijd binnen hebben, en ’s avonds is het pizza of... Zelfs al heb ik daar geen zin in en lust ik het zelf eigenlijk niet graag, het is zo, ik heb gewoon geen keuze!”.

inkomen, het zet tegelijkertijd een enorme druk op de thuissituatie. Het dagelijks leven wordt strak getimed tussen werk, school (of crèche) en gezinsleven. Een deeltijdse baan maakt het wat gemakkelijker maar betekent ook substantieel inkomensverlies. Uitbesteden van een deel van de kinderopvang en van sommige huishoudelijke taken kan helpen, maar deze diensten, zelfs als ze gesubsidieerd worden, zijn te duur om echt het verschil te kunnen maken. Moeders in eenoudergezinnen nemen veel, zo niet alles, op zich: de huishoudelijke taken worden niet uitbesteed noch verdeeld, er wordt weinig gebruik gemaakt van arbeidstijdvermindering, (tijdskrediet, ouderschapsverlof,... worden zelden aangevraagd of toegekend), de werktijden worden amper aangepast, geen mogelijkheid tot telewerk, enz. Gescheiden moeders hebben een dubbele dagtaak en mogen dat bovendien niet al te duidelijk laten merken op het werk, want dat kan dan weer een negatieve invloed hebben op hun carrière. In een recente uitgave van de “Cahiers Feuilles familiales” lezen we: “Een man die drie maand afwezig blijft op het werk omdat hij zijn been brak tijdens het voetballen, wordt in het algemeen minder scheef bekeken dan een vrouw die enkele dagen of weken neemt om te zorgen voor haar gezin!”. Alleenstaande moeders met kinderen worden ook op het werk met ongelijkheid geconfronteerd. Dan hebben we het niet eens over die vrouwen met een preciaire job, met een heel laag loon en een sterk variërende carrière. Werkneemsters met een laag loon (wel eens de nieuwe armen genoemd) met kinderen staan veel vaker voor het risico op langdurige werkloosheid. Hetzelfde

“Een man die drie maand afwezig blijft op het werk omdat hij zijn been brak tijdens het voetballen, wordt in het algemeen minder scheef bekeken dan een vrouw die enkele dagen of weken neemt om te zorgen voor haar gezin!”.

geldt als de werkomstandigheden moeilijk liggen met bijvoorbeeld onregelmatige uren, zoals in de gezondheidssector.

Het activeringsbeleid, een valkuil voor alleenstaande werkloze moeders met kinderen? De druk om te gaan werken die uitgeoefend wordt door de RVA, Actiris, het OCMW, zorgt voor een impasse bij de uitvoering van de huishoudelijke en educatieve taken. Alleenstaande moeders ervaren veel moeilijkheden bij de controles van hun “zoektocht naar werk” omdat de instanties niet altijd rekening houden met de werkelijke gezinssituatie. Bij het helpen zoeken naar werk, gaat het almaar meer om het verhogen van de druk, ook op vrouwen die al een geïsoleerd, fragiel leven leiden. Een sanctie verzwaart de preciaire situatie met soms onherstelbare schade als gevolg.

“Al die jaren heb ik geen vast contract aangenomen”

Malika wilde alleen maar tijdelijke contracten aanvaarden omdat ze geen gepaste opvang voor haar dochter vond: “Het was zwaar, ik werkte als interimair, ik deed veel vervangingen en toen was er nog geen kinderopvang. Mijn mama hield haar bij en later, eens ze 2,5–3 jaar oud was, kon ze naar school gaan. Niet echt school, omdat ze gehandicapt was, maar ze was niet erkend”. Gelukkig kreeg ze een uitzondering op het werk (een crèche) waardoor ze haar dochter kon meebrengen. Pas toen ze is gaan samenwonen met haar huidige partner, heeft ze een contract van onbepaalde duur aanvaardt: “En al die jaren heb ik geen vast contract aangenomen, ze hebben het mij nochtans voorgesteld, maar ik wist niet of ik in staat was om het vol te houden en alles geregeld te krijgen met een gehandicapt kind zonder kinderopvang, snap je?” Een stabiele professionele carrière uitbouwen wordt quasi onmogelijk omdat het zo moeilijk is om aangepaste opvang te vinden.

“Ik was gewoonweg kapot”

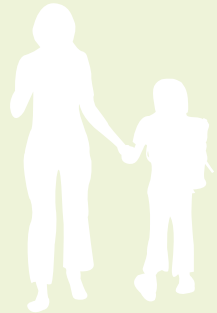
Rosalie is al negen jaar alleenstaande moeder. Kort nadat ze scheidde van de vader van haar kinderen, “stortte mijn leven in”. (...) Ik heb enkele maanden een depressie gehad... Ik heb vrij lang niet gewerkt omdat ik gewoonweg kapot was. En later, eens ik wat uitgerust was, ging het een beetje beter, ik ben weer deeltijds gaan werken. Deeltijds om therapeutische redenen en dat doe ik nu in feite nog altijd.” Rosalie blijft dit doen omdat voltijds werken betekent: “het evenwicht” zou volledig verstoord zijn want ik ben in feite iemand die veel tijd nodig heeft om mijn batterijen terug op te laden. Want ik ben super gevoelig aan stress en dan zou ik medicatie moeten nemen...”. Ze kiest er dus voor om in dit systeem te blijven werken. Op financieel vlak slaagt ze erin om rond te komen dankzij een toelage van het ziekenfonds.

Het statuut van samenwonende: rem op verlaten van het eenouderschap?

Als het sociaal beleid het heeft over het “statuut van de samenwonende” en de relatie tot vervangingsinkomens, hebben sommigen snel de neiging het te hebben over koppels die “frauderen”, zijn er die beweren dat er “valse” eenoudergezinnen zijn. Bepaalde crèches en sociale diensten hebben vastgesteld dat sommigen “hun vriend” niet aangeven om zo te kunnen genieten van voordeligere voorwaarden. Ook al bestaan deze situaties, uit de gesprekken die we voerden blijkt vooral dat de meerderheid alleenstaand blijft, ofwel omdat ze geen geschikte partner vinden, ofwel omdat ze er voor kiezen alleen te blijven na alles wat ze in hun vorige relatie hebben meegemaakt. Anders gezegd, als er al een link kan gelegd worden tussen het statuut van samenwonende en eenoudergezinnen, is het voor een deel van de vrouwen eerder een rem op hun privéprojecten.

Maar niet voor allemaal. Vrouwen geven ook aan dat ze – na alles wat ze meemaakten met hun vorige partner – verkiezen alleen te blijven met hun kinderen en hun eigen leven te leiden. Sommigen hebben wel zin om terug als koppel te leven, maar anderen verwerpen categoriek het idee om terug “een gezin” te vormen met een man. “Het risico lopen om opnieuw hetzelfde mee te maken” definieert beter de visie van vrouwen op een nieuwe gezinssamenstelling. Sommigen zeggen heel duidelijk dat ze geen man meer nodig hebben thuis, een man die eerder alles kan verstoren wat ze tot nu toe als eenoudergezin opnieuw opgebouwd hebben.

Als we er tijdens de gesprekken naar peilden of de “officiële statuten” één van de redenen was om terug als koppel te leven, gaven zowel vrouwen als mannen aan dat ze hun relaties liever aangaan op basis van gevoelens en niet omwille van het inkomen. De beslissing om al dan niet als koppel te leven is niet onderhevig aan een rationele economische logica, die eruit bestaat zoveel mogelijk inkomsten te hebben; het is een keuze die gemaakt wordt door twee volwassenen en die beantwoordt aan een relationele en emotionele complexiteit, die niet kan worden berekend.

2.3 De uitdaging van het wonen

De woonomstandigheden hebben een sterke invloed op de beleving en de stabiliteit van het eenouderschap. Een vrouw op vijf verhuist als gevolg van de scheiding. Rekening houdend met de strakke Brusselse huurmarkt, varieert het risico om de woning te verliezen vooral naarmate de persoon voldoende beschermende factoren kan opbouwen. Een conflictueuze scheiding speelt zeker een rol. In extreme gevallen verliezen vrouwen hun woning omdat ze een geweldadige echtgenoot ontvluchten en zo in een opvangcentrum terecht komen. Maar over het algemeen monden scheidingen uit in een regeling waarbij de moeder de gezinswoning blijft betrekken. Maar dan nog moeten alle omstandigheden mee zitten, opdat ze de financiële kost alleen kunnen dragen. Als het gescheiden koppel eigenaar was van hun huis, moet het bijna altijd het huis verkopen en komt het terecht op de huurmarkt.

Moeten verhuizen confronteert een eenoudergezin ook met discriminatie op de huurmarkten. Dit neemt verschillende vormen aan. Voor een groot deel van de Brusselaars is het al moeilijk een woning te vinden gezien de wanverhouding tussen de huurprijzen en het inkomen. Alleenstaande vrouwen met kinderen worden bovendien geconfronteerd met discriminaties op basis van verschillende “criteria” (huidskleur, van het vrouwelijk geslacht zijn, kinderen hebben,

afhankelijk zijn van een vervangingsinkomen, enz.) waardoor verhuurders vaak minder “vertrouwen” hebben. In zo’n klimaat van wantrouwen, doorspekt met stereotypes, lijkt de zoektocht naar een geschikte woning al bij voorbaat verloren.

Veel ongeschikte woonsituaties zijn het gevolg van deze ongelijke toegang. Een woning weegt zwaar op het huishoudbudget. Het “gezond verstand” zegt dat je er niet meer dan één derde van het budget aan mag besteden. In Brussel ligt het gemiddelde op 54%. Veel eenoudergezinnen wonen in een woning waar minstens één kamer te weinig is. Iemand moet maar in de woonkamer slapen. A fortiori geldt bij eenoudergezinnen dat de moeders “zich dan opofferen”. Het aanbod aan sociale en openbare woningen geeft hen meer stabiliteit omdat de huurcontracten daar meer zekerheid bieden dan op de private woningmarkt en de woningen in principe aangepast zijn aan de grootte en het inkomen van het gezin. Maar door de bijkomende kosten, weegt ook hier de woning zwaar door op het huishoudbudget en op de marges die nog overblijven. Maar het draait vooral om de wachttijden.

Kortom, eenoudergezinnen ‘ondergaan’ de woonsituatie. Alleenstaande ouders hebben amper de ‘mogelijkheid te kiezen’ waar ze gaan wonen. De markt van de sociale woningen is verzadigd en weegt zwaar op het budget, als rekening wordt gehouden met de bijkomende onkosten. De privémarkt is weinig

toegankelijk, duur en niet aangepast aan de noden. De kost van de woning, de onzekerheid deze al dan niet te kunnen behouden en de moeilijkheid om een andere woning te vinden, leidt tot een verlaging van de levenskwaliteit, soms tot armoede. De “ongezonde woningen” en de onzekerheid op de privé huurmarkt, werken remmend op de veerkracht die nodig is om onaangename verrassingen waar ieder mee te maken kan krijgen, het hoofd te kunnen bieden. Woningen van de overheid, al dan niet sociaal, bieden meestal wel die bescherming, maar dan moet men er wel in slagen er één in de wacht te kunnen slepen.

De woning en de omgeving beïnvloeden de manier waarop gescheiden vrouwen hun dagelijks leven met hun kinderen opnieuw vorm geven. Werkende moeders kunnen eventjes op adem komen terwijl de kinderen op school zijn, maar werkloze moeders (of die een opleiding volgen) met jonge kinderen hebben die bijna constant rond zich. Ze hebben weinig mogelijkheden om te investeren in andere projecten dan het moederschap. Er wordt vooral in de kinderen geïnvesteerd “door alles op zich te nemen”. Vrouwen die deze situatie delen, zeggen hierover hetzelfde: “eens de kinderen groter zijn, hebben we misschien wat (meer) tijd voor onszelf”. Wonen in een omgeving waar er ruime keuze is aan psychosociale, socio-culturele en sportieve organisaties (crèches en kinderopvang, jeugdclub, buitenschoolse kinderopvang, enz), is van essentieel belang voor de meeste

ouders en meer nog voor eenoudergezinnen. Te meer omdat stedelijke mobiliteit niet altijd even makkelijk ligt, tijdrovend is en soms duur uitvalt. Voor werkende vrouwen die hun leven moeten chronometrereren, is de nabijheid van deze diensten rond woning of school een absolute voorwaarde om het vol te houden. Veel inactieve vrouwen uiten dan weer hun nood om zich “nuttig te voelen”, een plaats, een rol of functie te kunnen hebben in de stad. Nauw contact met de burens tijdens activiteiten van verenigingen, tijdens een ontbijt met de bewoners, georganiseerd door vrouwenbewegingen, kan in dat opzicht de gelegenheid zijn om die rol op te nemen. Het helpt voor het zelfvertrouwen. Samengevat: huisvesting vormt, indien ook de ligging meevalt – en in de mate dat men de keuze had, met de middelen waarover men beschikt – een minder of meer stabiliserende factor die de vrouwen de mogelijkheid biedt een autonoom leven te leiden, als hoofd van een eenoudergezin. Het is daarbij belangrijk te wijzen op het weinig zichtbaar karakter van dit thema. Het wordt nogal eens ondergesneeuwd door het schijnbaar private karakter dat aan het wonen in het algemeen wordt verbonden.

“De dag waarop ik verhuisde”

Rachida werkt momenteel in een socio-culturele vereniging. Toen haar eerste kind geboren werd, woonde ze in een studentenkot: “En toen, de dag waarop ik verhuisde omdat ik in een eenkamerappartement woonde waar we alles deden, we aten daar, we sliepen daar... De dag waarop ik verhuisde, toen ik wat meer ruimte had en ik weer mijn ritme wat terugvond, minder in functie van de slaap van mijn kindje. Toen ben ik beginnen solliciteren. Allez, solliciteren, ik had niet eens internet dus ik moest naar een cybercafé gaan, maar aangezien ik altijd de kleine bij had, in zijn buggy...”.

“Met de voeten op tafel”

Sally werkt voltijds, volgt een universitaire opleiding in avondonderwijs en probeert zo veel mogelijk tijd door te brengen met haar dochter. Zij vat goed de wil samen om niet terug gebracht te worden tot één enkele dimensie: “Ik ben een moeder, ik ben een vrouw maar tegelijkertijd heb ik een zekere bewegingsvrijheid gekregen ‘par la force des choses’, omdat ik verschillende rollen moet opnemen. En soms eventjes stoppen (met een koffie) dat is echt nodig, om eventjes uit te blazen... Dat is eerder een mannelijke reactie zou ik kunnen zeggen maar de ‘bevrijde vrouw’ bestaat ook. Enfin, ik ben een geëmancipeerde vrouw, dat is het niet, soms installeer ik mij op een terras en zeg ik tegen mezelf: “nu heb ik gewoon zin om mij eventjes op een terras te zetten” en spontaan heb ik dan zin om mijn voeten op tafel te leggen, echt een reactie, echt om... eigenlijk om te relaxen.”

“Er is niks”

Nathalie zoekt al verschillende maanden maar staat op de rand van de wanhoop: “Er is niks. Het is een ramp. De huurprijzen zijn ongelofelijk duur. Zeker nu, met vier kinderen (ze is zwanger), moet ik... Ik weet niet hoeveel extra kamers ik nodig heb. Het is gewoon niet te doen, het is gewoon onmogelijk om zo’n huurprijs te betalen. Maar hoe hoger de huur, hoe minder kans dat ze iemand willen nemen voor wie het OCMW garant staat. Ze aanvaarden dat niet meer.”

➔ Conclusie

Brusselse eenoudergezinnen, een dynamisch gegeven

De realiteit van eenoudergezinnen is er vaak één van sociale onrechtvaardigheid, die versterkend dreigt in te werken op reeds bestaande onrechtvaardigheden. Als we proberen om alles samen te vatten, komen we tot enkele cruciale vaststellingen. Niet alle vrouwen bevinden zich als eenoudergezin in dezelfde situatie. Ze zijn beter of slechter gewapend afhankelijk van de manier waarop de scheiding is verlopen, conflictueus of onderhandeld. Zich opnieuw positioneren, nu als eenoudergezin en nadat de scheidingsfase werd afgerond, wordt in grote mate bepaald door de uitgangssituatie: socio-professionele achtergrond, soort socio-professionele inschakeling,... Daarna spelen drie factoren een rol: de mate waarin de ex-partner zijn verantwoordelijkheid in de huishoudelijke en opvoedkundige taken opneemt, het aantal kinderen en hun leeftijd.

In grote lijnen komt het er op neer dat een vrouw met een sterkere uitgangssituatie terecht zal komen in die categorie van eerder stabiele eenoudergezinnen met een sterke integratie op de arbeidsmarkt, ook al blijft die in zekere mate problematisch. Als ze echter de nadelen cumuleert, blijft ze in een kwetsbare of precare situatie zitten. Ze moet opvang vinden voor haar kind(eren), hangt af van een vervangingsinkomen en/of informele activiteiten, of valt onder de categorie van 'arme werkenden'. Voor een deel van deze vrouwen wordt het gebrek aan inkomsten gecompenseerd door de overheidsinstanties via de kinderbijslag, via DAVO, door voorrang bij het huren van een sociale woning, enz. Stuk voor stuk belangrijke componenten om de situatie nog in eigen handen te kunnen nemen. Deze kunnen verstrekt worden door de mate waarin de woonomgeving in kinderopvangstructuren en verenigingsleven voorziet.

Types eenoudergezinnen

Op basis van zijn kwalitatiever en genuanceerder onderzoek via diepte-interviews, biedt Martin Wagener ons zes verschillende vormen waarin het eenouderschap wordt beleefd in Brussel. Een onderverdeling op basis van een typologie laat ons toe te zien hoe de uitdagingen verschillen naargelang de maatschappelijke positie van de eenoudergezinnen. Vooraleer in detail te treden, moet toch benadrukt worden dat een typologie geen indeling van individuen in vastliggende groepen is, maar eerder een indeling op basis van de specifieke verhalen van mensen, hun gelijkenissen en verschillen, om zo meer inzicht te krijgen en actieterreinen te kunnen definiëren. De onderverdeling toont de diverse situaties zonder exact aan te geven hoe vaak ze voorkomen. Het gaat er niet om doelpublieken te definiëren voor het overheidsbeleid. Er wordt wel rekening gehouden met twee aspecten: de socio-professionele positie en de manier waarop de scheiding verliep naar taakverdeling in het ouderschap.

1. Een “dubbele dagtaak” is minder zwaar bij een onderhandeld eenouderschap

Dit zijn de vrouwen die voltijds werken en bij wie de scheiding min of meer het gevolg was van onderhandelingen. De ex-partner betaalt alimentatiegeld en er is kinderopvang op regelmatige basis. De vrouwen nemen dan wel meer taken op als ouder, de mannen kunnen voor hun verantwoordelijkheid geplaatst worden. Ook al is men er nog niet helemaal, een evenwichtig

co-ouderschap vormt op zijn minst een gedeelde wens. Deze vrouwen hebben bijna allemaal een gemiddelde of hoge scholingsgraad. Ze wonen allemaal in een eigen woning en een deel van hen gaat wonen in de rand. De “dubbele dagtaak” verplicht deze vrouwen te investeren in hun werk en tegelijkertijd ook te zorgen voor de kinderen. Ze vinden crèches, opvangplaatsen, enz. tijdens de werkuren en kunnen veelal ook rekenen op steun uit de familiekring. Deze vrouwen gaan wel relaties aan, maar kiezen ervoor hun appartement te behouden voor het eigen leven met de kinderen. De man wordt niet verwacht meteen de rol van vader op zich te nemen, hij wordt eerder beschouwd als de partner van een volwassen vrouw. In deze categorie horen dus de vrouwen die over de meeste middelen beschikken om de spanningen aan te kunnen die het leven als eenoudergezin met zich meebrengt.

2. De “dubbele dagtaak” bij verlaten vrouwen

Deze groep bestaat uit vrouwen wiens socio-professionele situatie dicht bij die van de eerste groep aanleunt, maar de scheiding verliep met veel meer conflicten. Ze hebben het hoederecht en staan grotendeels alleen in voor de zorg van de kinderen. De vaders worden nog amper betrokken bij de opvoeding of zijn volledig afwezig. Werk verenigen met het gezinsleven wordt een moeilijke klus voor deze groep. Naast de opvangstructuren, speelt informele steun direct in op de verhouding tussen werk en privé. Ze doen soms beroep op

babysitters of “nounous” om de kinderen enkele uren bij te houden om “de gaten te vullen” tussen de verschillende uurroosters. Ondanks een stabielere beroepssituatie overheerst bij deze groep een gevoel van ‘moe zijn’, soms uitputting; het is een “dubbele dagtaak” en in het weekend kunnen ze niet bepaald uitrusten. Deze moeders hebben het vaak over de “opofferingen” die ze moeten doen voor hun kinderen en de moeilijkheid – soms schuldgevoel – er niet vaker te kunnen zijn voor hun kinderen. De woonomstandigheden zijn heel uiteenlopend maar sociale woningen zorgen voor meer zekerheid. De uitdaging van het eenouder zijn wordt hier gekenmerkt door een “moeizaam en strak getimed compromis” om tegemoet te komen aan de verschillende verwachtingen. Deze situaties gaan vaak samen met het ‘moe zijn’ en de grote moeilijkheid wat ruimte voor zichzelf te kunnen creëren.

3. Eerder preciaire trajecten, met de steun van de ex-partner

Deeltijdse arbeid is in deze groep schering en inslag. Hierdoor kunnen werk en privé gecombineerd worden maar het lagere inkomen duwt deze vrouwen verder naar de armoede en beknot sterk hun bewegingsvrijheid. Bij de meesten gaat het in de realiteit om een keuze die gemakkelijker kan genomen worden omdat er met de ex-partner kan onderhandeld worden: minder werken om er meer te kunnen zijn voor de kinderen en om een zeker evenwicht te bewaren ten voordele van een kwaliteitsvoller leven. Ze vinden hun huisvesting

grotendeels op de privémarkt maar de woning is vaak niet aangepast aan hun noden. Deze preciaire stabiliteit laat toe om toch enige afstand in te bouwen met de kinderen. Deze positievere manier van leven laat toe om zich te engageren in andere domeinen en te genieten van een zekere vrijheid.

4. Preciaire inschakelingstrajecten met conflictueus co-ouderschap

Deze grote groep bestaat uit personen die ten hoogste deeltijds werken en personen die een opleiding volgen of een ander integratietraject. Veel van deze vrouwen kregen te maken met geweld in het huwelijk en kwamen daarna in allerlei moeilijke situaties terecht. Een deel van de vrouwen heeft hun leven terug vanaf nul moeten opbouwen, doorstonden intense crisissen, maar hebben ook wel de capaciteit om “terug overeind te krabbelen”. Andere vrouwen in deze groep werken deeltijds, hebben loopbaanonderbreking genomen of werken onder tijdelijke tewerkstellingscontracten maar ontvangen geen enkele steun van hun ex-partner. Ze hebben allemaal één ding met elkaar gemeen: de moeilijkheid om de eindjes aan elkaar te knopen. Het gevaar voor de werkloosheidsval is alomtegenwoordig: (deeltijds) werken of een opleiding volgen betekent extra kosten (crèche, opvang, enz.) die moeilijk gedragen kunnen worden met het inkomen waarover ze beschikken. Die extra-kost zorgt voor een zelfde inkomen, voor en na. Slechte woningen, weinig steun en hulp kunnen de situatie steeds

doen omslaan naar “een verlaten ouder thuis” (of zonder huis). Beter toegang tot kinderopvang betekent voor deze vrouwen dat ze hun professioneel leven beter kunnen opbouwen en nog wat bewegingsvrijheid hebben buiten het loutere moederschap. Maar de hoofduitdaging blijft de bestaanszekerheid.

5. Onderhandeld ouderschap thuis

Deze groep omvat een kleine minderheid aan vrouwen zonder werk. Hun ex-partners zorgen één weekend op twee voor de kinderen en betalen alimentatiegeld. Deze vrouwen moesten stoppen met werken toen de kinderen klein waren, ze praten dan ook vaak over hun eigen opofferingen. Ze wonen in een sociale woning en ze brengen de meeste tijd door thuis en in de wijk. Ze ontbreken de middelen en de steun om in andere maatschappelijke projecten te kunnen investeren. Ze kunnen enkel de toekomst van de kinderen verzekeren “ten koste van zichzelf” en hun streven naar meer autonomie beperkt zich tot het moederschap thuis. Deze moeders wachten tot de kinderen groter zijn om “iets anders” te kunnen beginnen doen met hun leven.

6. Achtergelaten moeders thuis

De trajecten die deze vrouwen doorliepen zijn complex. Ze voelen zich nogal in de steek gelaten door hun ex-partner, de scheiding en de laatste jaren van het huwelijk verliepen onder zware conflicten. Deze moeders leven allen in een min of meer armoedige situatie. De vrouwen die zich

het best weten te redden zijn diegenen die een werkloosheidsuitkering krijgen en die in een sociale woning leven, en nog beter als ze kunnen rekenen op kinderbeijlag en alimentatiegeld. De verschillende bestaande opvangvormen zijn voor hen onbereikbaar en ze kunnen enkel op adem komen als de kinderen op school zijn. Deze moeders hebben heel weinig mogelijkheden om te investeren in andere projecten dan het moederschap. De kinderen vormen dus de belangrijkste investering in een context die gekenmerkt wordt door ‘het er alleen voor staan’, een expliciet gebrek aan steun. Een groot deel van deze moeders zoekt geen werk meer. Het aantal kinderen, gebrek aan opleiding en gezondheidsproblemen maken inschakeling op de arbeidsmarkt quasi onmogelijk, waardoor deze vrouwen zich in de steek gelaten voelen door hun man en door de samenleving. De beproeving van het eenouderschap is hier vooral proberen te overleven, uit de armoede te blijven en al het nodige te doen opdat de kinderen niet te erg te lijden hebben onder de negatieve effecten van de scheiding. Toch vinden deze vrouwen nog wat bewegingsvrijheid in lokale sociale activiteiten.

Deel 2

vooruitzichten en actielijnen

Een gedeelde verantwoordelijkheid

Bij dit thema moet rekening worden gehouden met de regionale, nationale en Europese context en met de evolutie van het maatschappelijk model dat we onder een kritische loep houden. We blijven aannemen dat het huidige beleid blijft uitgaan van de volledige tewerkstelling als fundament en dat loonarbeid blijft beschouwd worden als, soms zelfs de enige, hoeksteen tot socio-economische integratie, tot individuele en collectieve sociale stabiliteit en zelfs als enige toegang tot actief burgerschap. Overheidsbeleid wordt geordend rond werk en inkomen. Hierbij merken we op dat het activeringsbeleid dat streeft naar voltijdse tewerkstelling, meer gericht is op de vraag naar werk dan op het aanbod. Er wordt vanuit de notie van actieve welvaart gewerkt, met allerlei vormen van contractualisering, zoals bij de socio-professionele inschakeling of nog verder, in het conditioneren van sociale vangnetten. Het zou ons, in dit kader, te ver leiden om andere modellen uit te tekenen, maar de impact van het huidige te dominante model op de eenoudergezinnen, nodigt ons toch uit om het debat aan te gaan en het bestaande model in vraag te stellen en verder te laten evolueren. Daarbij moet zeker een cultureel aspect mee in rekening worden gebracht, waarbij tenminste antwoorden

worden uitgedokterd, gericht op mensen die zich op de rand van de productieve sfeer bevinden. Bestaande maatregelen, die tot vandaag werden uitgewerkt op basis van het klassieke gezin met twee actieve ouders, zijn aan herziening toe, waarbij rekening wordt gehouden met de almaar diverser wordende gezinsvormen. Het historische fundament van de huidige maatschappij mag daarbij worden doorgetrokken: de maatschappij zodanig ordenen dat niemand uit de boot valt.

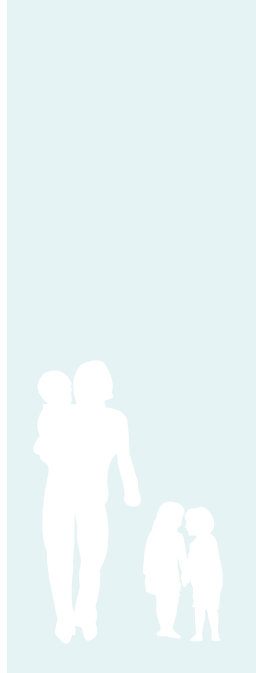
Het gaat om gezinnen en vrouwen, ‘zoals alle anderen’. Dezelfde maatschappelijke factoren wegen op alle gezinsvormen. Eenoudergezinnen onderscheiden zich omdat de risico's zwaarder en langer dreigen door te wegen, ze deze cumuleren, ze daardoor kwetsbaarder zijn, en ze niet, al dan niet tijdelijk, over dezelfde veerkracht beschikken om de risico's efficiënt het hoofd te kunnen bieden. We blijven wantrouwig tegenover mogelijke stigmatisering, wat ook duidelijk werd uit de verschillende gesprekken in het kader van het onderzoek: de betrokken vrouwen weigeren ostentatief een etiket van dreigende armoede, of van weerloze vrouwen ‘in moeilijkheden’. En zoals andere vrouwen, weigeren ze expliciet – en terecht

– de maatschappelijke clichés en waardeoordelen over wat een goede vrouw of moeder hoort te zijn, of, nog erger, hoe een goed eenoudergezin hoort te functioneren. En dan wordt snel naar de school verwezen: alleenstaande moeders met kinderen worden vaak geconfronteerd met een soort van wantrouwen en twijfels over of ze hun kinderen voldoende kunnen ondersteunen. Zelfs indien het eenouderschap wel degelijk een impact heeft, verandert daarom de persoon op zich niet. Ze willen vooreerst zichzelf blijven en indien ze persoonlijk moeilijke tijden doormaken, met een eventuele impact op de opvoeding, willen ze kunnen rekenen op een publieke actie die niet nog meer stokken in de wielen steekt, maar steun en kansen biedt. Ondanks de huidige, sterk evoluerende verscheidenheid aan gezinsvormen, blijft het beleid zich richten op de ‘burger-ouder’, zeker als het gaat over opvoeding en de begeleiding van de ouders. Het gezinsbeleid moet er van blijven uitgaan dat noch de gezinsvorm, noch de socio-economische situatie van dat gezin aanleiding mag zijn tot een discriminerend onderscheid.

Mainstreaming ligt, als een eerste reflex, aan de basis van elke beleidsbeslissing die eenoudergezinnen mee in rekening brengt. Daarbij gaat het om een dubbele mainstreaming: de gendermainstreaming en deze gericht op de armoedebestrijding. Beiden hebben een versterkende impact op het eenoudergezin: de gendermainstreaming enerzijds, waarbij het gaat om het versterken van de maatschappelijke positie van de vrouw in het

algemeen. De armoedebestrijding anderzijds, waarbij het opheffen van ongelijkheden voorop staat: in opvoeding, cultuur, gezondheid, mobiliteit, onthaalstructuren en in recht op stedelijkheid in het algemeen. Mainstreaming vooronderstelt ook maatregelen die zich niet beperken tot het curatieve, noch puur gericht op één doelgroep, maar die verder inwerken op de structurele oorzaken van ongelijkheden. Die combinatie van mainstreaming in gender en in armoedebestrijding leidt, alleen al door te focussen op de mogelijkheden in plaats van op de beperkingen, tot een sterkere sociale rechtvaardigheid, ook in het belang van het eenoudergezin. In deze context moet niet gezocht worden naar gedetailleerde definities en nauwkeurige administratieve afbakeningen. Het volstaat om uit te gaan van die ene rode draad, die stelt dat het bij eenoudergezinnen draait om de maatschappelijke positie, die mogelijke risico’s en kwetsbaarheid met zich meedraagt.

Bij deze eerste mainstreaming-reflex hoort ook een ander uitgangspunt: al biedt sociale innovatie zeker mogelijkheden, het mag niet naar voor worden geschoven als een exclusief wondermiddel. Men zou er kunnen van uitgaan dat voor een nieuw maatschappelijk ‘probleem’, ook nieuwe wegen moeten worden bewandeld, nieuwe antwoorden worden geboden. Zo eenduidig werkt het echter niet. Op iets langere termijn blijkt een dergelijke aanpak soms tot buitensporige maatregelen te leiden, die hun doel missen of niet voldoende sterk kunnen

worden gemaakt om echt in te werken op de oorzaken. Indien rekening wordt gehouden met de hier aangehaalde, niet ingevulde maatschappelijke noden van eenoudergezinnen dan lijkt het aangewezen om, vanuit beleidsoogpunt, sterker de focus te richten op wat al werkt en het effect ervan te versterken. Het kan dan gaan om eerder 'klassieke' antwoorden, zoals de vrouwenhuizen, die hierin zeker een rol kunnen spelen. De focus leggen op de sociale innovatie, alleen om 'in' of 'mee' te zijn, is niet verantwoord. Dit neemt niet weg dat sociale innovatie een permanente noodzaak blijft. Vooral daar, waar het mee vorm en inhoud kan geven aan collectieve actie en solidariteit. Niet toevallig die dimensies die inboeten bij het huidige activeringsbeleid, gericht op individuele verantwoordelijkheid en op werk, op elke leeftijd en aan elke prijs.

Wie is verantwoordelijk: het individu, de onderneming of de overheid? Het mag duidelijk zijn dat publieke actie die streeft naar een sterkere sociale rechtvaardigheid, er niet bij wint om mensen aan hun lot over te laten of om enkel heil te zoeken in het marktgeven. De corrigerende of regulerende rol van de overheid is te belangrijk, ook voor eenoudergezinnen, bij het voorkomen en opheffen van structurele ongelijkheden inzake gender en armoede. Met deze breed gedragen visie van sociale rechtvaardigheid in het achterhoofd kan de overheid actief een rol opnemen in de steun aan ouders om een scheiding op een meer onderhandelde, en dus minder conflictueuze manier te laten verlopen, om hen toe te laten meer 'aanwezig'

te zijn bij de kinderen en snel aansluiting te vinden met arbeid en arbeidsmarkt. Maar dan rijzen tegelijk en terecht vragen over hoe ver de 'staat' moet en mag ingrijpen. Tussen mainstreaming en sociale innovatie, ligt een breed veld van al dan niet door overheden ondersteunde, maatschappelijke dienstverlening op lokaal niveau, nauw aansluitend op de vraag. De keuze maken dit mee te ondersteunen en richting te geven is van cruciaal belang voor de maatschappelijke stabiliteit, de verdere ontwikkeling en de professionalisering. Dit dicht netwerk aan lokaal uitgebouwde initiatieven promoten en vernieuwen kan relevant zijn bij de opvang en de steun aan het eenouderschap. Het gaat daarbij om het vinden en handhaven van een juist evenwicht tussen het blijvend garanderen van kwaliteit en toegankelijkheid enerzijds en anderzijds de keuzevrijheid en het initiatiefrecht. Vooral bij de kinderopvang wordt deze fundamentele keuze harde realiteit: het aanbod kan de steeds groeiende vraag niet aan en er moeten keuzes worden gemaakt, geprangd tussen het erkennen en steunen van (vrij) initiatief, het aanhouden van een begrotingsdiscipline en de noodzaak tot sterkere professionalisering.

Daarbij kan een denkschema worden gehanteerd, met drie basislijnen:

- **De aanpak via *mainstreaming*** bestaat, zoals hoger aangehaald, uit het afwegen van de mogelijke impact van elk voorstel, toelage of ander overheidsinitiatief op het eenouderschap. Het gaat daarbij steeds over de mate

waarin bovenstaande initiatieven kunnen worden versterkt. Omgekeerd, worden de leefwereld en –omstandigheden van de eenoudergezinnen als basis gebruikt voor de uitbouw van een nieuwe dienstverlening of oplossingen. Daarmee kan mainstreaming in conflict gaan met elke doelgroep–afstemming, die vooral uitgaat van beperkende, specifieke en eerder curatieve maatregelen.

- **De benadering via de *work-life balance*** die zich richt op een evenwichtige combinatie tussen werk en leven, met het universele recht op werk als uitgangspunt en de ondersteuning van het ouderschap als middel. De aandacht gaat hierbij uit naar de noodzakelijk in te bouwen ‘flexibiliteit’, die rekening houdt met gezinslast en daartoe kinderopvang vergemakkelijkt, vakanties vlot regelt,...

Chronologisch overzicht van bepalende beleidsbeslissingen met impact op eenoudergezinnen

1974

- De wet op het bestaansminimum (later leefloon) introduceert de categorie eenoudergezinnen.

1992

- Personenbelasting: een bijkomend belastingvrij bedrag voor niet-gehuwde mannen en vrouwen met een of meerdere kinderen ten laste, evenals voor weduwnaars of weduwen die niet zijn hertrouwd.
- Opvangdienst voor kinderen van Brusselse werkzoekenden (BGDA, nu Actiris).

1996

- Prioriteiten in de sociale huisvesting in het Brussel Hoofdstedelijk Gewest: een eerste voor “een gezin met een of meerdere kinderen ten laste en één persoon die deze hoedanigheid niet heeft” (eenoudergezin); een tweede voor “een gezin met een persoon jonger dan 35 jaar (die geen kind ten laste is) en minstens 2 kinderen ten laste”.

2000

- Europees Sociaal Fonds en Actiris: Europese steun voor kwetsbare groepen op de nationale markten, waar een van de categorieën als volgt wordt gedefinieerd: “indien een alleenstaande volwassene de zorg draagt voor een of meerdere personen ten laste”.

2001

- Personenbelasting: het belastingvrije bedrag voor nooit getrouwde mannen en vrouwen, weduwnaars of weduwen die niet hertrouwd zijn, met kinderen ten laste, wordt uitgebreid naar alleenstaande of gescheiden ouders en samenwonende ouders die het samenlevingscontract verbroken hebben.

2002

- Hervorming van het bestaansminimum, dat ‘leefloon’ wordt.

2004

- RVA-reglementering: als “persoon met gezinslast” “ontsnapt” de alleenstaande ouder aan de uitsluitingen voor langdurige werkloosheid.
- Oprichting van de DAVO – Dienst voor alimentatievorderingen – als platform voor alimentatievorderingen.

2005

- RVA: verhoging van de werkloosheidsuitkeringen (evenals van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen) voor personen met gezinslast; verhoging van de uitkering voor loopbaanonderbreking in geval van ouderschapsverlof, palliatief verlof, tijdskrediet in het kader van medische bijstand en normaal tijdskrediet, voor een 1/5de loopbaanvermindering.

2007

- Verhoging van de kinderbijslag voor eenoudergezinnen waarvan het inkomen onder een bepaald plafond ligt.
- Behoud van de verhoogde kinderbijslag voor langdurig werkzoekenden die binnen acht trimesters opnieuw aan het werk gaan.
- Hervorming van de federale wetgeving inzake echtscheiding.

2008

- Kinderopvang: eenmalige forfaitaire premie voor langdurige werklozen die terug beginnen werken.
- Besluit van de Vlaamse Regering om een quotum van 20 % van de erkende en zelfstandige kinderopvangvoorzieningen voor te behouden voor kansarme gezinnen, waaronder eenoudergezinnen.

2009

- RVA: eenmalige “herintredingspremie” voor eenoudergezinnen, voor een alleenstaande ouder die na een lange periode van werkloosheid toetreedt tot de arbeidsmarkt.

2010

- RIZIV: het RVV-statuuut wordt uitgebreid naar eenoudergezinnen.
- Wet van 19 maart tot bevordering van een objectieve berekening van de door de ouders te betalen onderhoudsbijdragen voor hun kinderen.

2011

- Politiek akkoord over de zesde staatshervorming.
- PDSG – Pact voor een Duurzame Stedelijke Groei van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De categorie van eenoudergezinnen wordt benoemd.

2012

- Dienstencheques: het maximum aantal cheques dat een belastingplichtige per jaar kan kopen wordt opgetrokken van 1.000 naar 2.000 voor verschillende categorieën van gezinnen, waaronder de eenoudergezinnen. Dit maximum werd daarna terug verlaagd behalve voor sommige categorieën, o.a. eenoudergezinnen.
- RVA: invoering van nieuwe controleregels voor het actief zoeken naar werk en verhoogde degressiviteit van de werkloosheidsuitkeringen.

2013

- Start oprichting van de Gezinsrechtbanken.
- Financiering door de Brusselse ministers die bevoegd zijn voor armoedebestrijding van het proefproject Flora: “Over eenoudergezinnen en armoede: versterken van empowerment”.

- **De aanpak gericht op transitie**, waarbij de overheid zijn pijlen richt op de ondersteuning van mensen in alle kritieke overgangsfasen in het leven, met vooral aandacht voor de wijzigingen in het professionele parcours (en de verschillende relaties tot werk) en in de gezinssituatie. Deze ondersteuning, gericht op de transities, vertrekt vanuit de erkenning van de individuele eigenheid en van de waardering van de vele vormen aan actief burgerschap.

Het bedrijfsleven kan ook een rol opnemen in de steun aan het eenoudergezin

Sociale partners hebben zich tot nu mischien iets te weinig ingelaten met de transities die zich voordoen in het gezinsleven en een impact hebben op werk. Vooraleer verder in te gaan op de rol van de overheid, nemen we hun interventiemogelijkheden onder de loupe.

- **Initiatieven op het vlak van de kinderopvang:** ondernemingen kunnen hun personeel helpen bij het zoeken van opvangplaatsen. Kind en Gezin en de Franstalige tegenhanger ONE stellen daartoe een online-database ter beschikking. Werkgevers kunnen, al dan niet gedeeltelijk, tussenkomen in de kost van kinderopvang, vakantieactiviteiten en in de opvang van zieke kinderen.

Bepaalde bedrijven hebben al dergelijke samenwerkingen lopen met gespecialiseerde organisaties. Andere mogelijkheden: publiek-private partnerships aangaan met bestaande kinderopvanginitiatieven, door bijvoorbeeld een aantal plaatsen te huren of te kopen en prioritair te reserveren voor het eigen personeel. Daarvoor kan ook een beroep gedaan worden op overheidshulp. Zelf kinderopvang organiseren kan ook, maar is minder evident, indien rekening wordt gehouden met kost en regelgeving. Maar, daar moet wel voorzichtig mee worden omgesprongen. De bijkomende afhankelijkheidsfactor moet telkens mee in rekening worden gebracht.

- **Loopbaanonderbreking:** de verschillende formules van tijdskrediet en specifieke verlofregelingen kunnen worden gepromoot, met daarbij ook aandacht voor opvang en begeleiding bij het hervatten van het werk na een langere afwezigheid. Daartoe bestaan interessante ervaringen en praktijken, zoals het terugkeergesprek of informele “back to professional life lunches”.
- **Aanpassingen van de arbeidsvoorwaarden:** al bestaande managementtechnieken in het beheer van de werktijden bieden interessante, maar minder bekende, mogelijkheden om werk en gezinsleven beter op elkaar af te stemmen. Ze laten werknemers op een autonome manier of na collectief overleg toe om hun arbeidsuren meer naar de eigen hand te zetten: later of vroeger beginnen,

opbouwen van recuperatie-uren, variabele werkuren verspreid over de weken (een week minder, een week meer, afhankelijk van de regeling met de kinderen). Het thuiswerk raakt almaar meer ingeburgerd, al dan niet in combinatie met een deeltijdse baan en een verfijning en afstemming van vrije dagen en verlof. Maar dit alles moet wel worden gekaderd en richting gegeven door het collectieve sociale overleg om niet te ontsporen en de keuzes in termen van gelijke behandeling te verduidelijken.

- **Een Charter voor Gezinsvriendelijke Onderneming:** de Gezinsbond heeft recentelijk een dergelijk Charter⁷ gelanceerd om onderne-

7. www.gezinsbond.be/charte

mingen warm te maken werk te maken van een evenwichtige combinatie tussen werk en gezin en zich daarbij concrete doelstellingen voor te houden. Een eerste stap is het thema bespreekbaar maken, het interne debat op gang brengen, met een plaats voor een brede dialoog, waarbij samen naar nieuwe evenwichten wordt gezocht tussen de individuele vraag en de collectieve regeling.

Dit type overleg kan door de overheid worden gesteund, door gezinsvriendelijke proefprojecten, al dan niet financieel, mogelijk te maken. Dat kan bijvoorbeeld perfect kaderen in een operationeel managementplan rond diversiteit, dat al op een dergelijke steun kan rekenen.

Hoofdstuk 4

Prioriteiten bij overheidshandelen

Drie grote gemeenschappelijke prioriteiten zijn aan de orde om bij overheidshandelen rekening te houden met eenoudergezinnen.

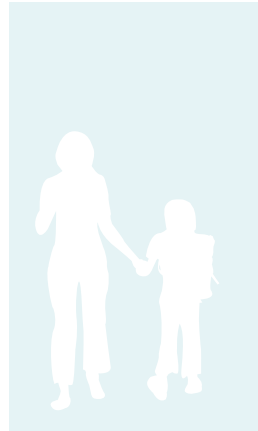
1. Transities, waaronder de scheiding, beter begeleiden.
2. Toegang tot werk, tot basis- en vervangingsinkomens en tot huisvesting vrijwaren.
3. Het leven in de stad versterken, als een open plek, waar plaats is voor solidariteit.

Hét eenoudergezin bestaat niet: het kent vele vormen en eigenheden en evolueert voortdurend. De overheid plaatste hier tegenover een verspreid aantal, meestal specifieke, maatregelen. Het onderzoek leert ons waar er nog pijnpunten liggen, de kritieke momenten zich situeren en welke soort steun impact kan hebben op het afgelegde parcours. Op deze basis kunnen prioriteiten worden aangegeven en verder worden omschreven.

4.1 Transities, waaronder de scheidingen, beter begeleiden

De scheiding wordt als een cruciaal moment beschouwd bij het eenouderschap en is dus één van de eerste aandachtspunten bij het uittekenen van een beleid. We gaven eerder aan dat de wijze waarop de

scheiding wordt ervaren door de ex-partners, een sterke invloed heeft op de maatschappelijke gevolgen, zowel op korte als op iets langere termijn en dat overheidshandelen daarop kan inspelen. Niet alle vrouwen delen eenzelfde negatieve ervaring, maar de scheiding is wel een kritiek moment, ook omdat het niet altijd tijdig kan ingeschat en voorzien worden. Zelfs indien vrouwen de tekenen herkennen die een dergelijke scheiding vooraf gaan, wordt de scheiding meestal als een abrupte breuk ervaren, met een radicale koerswijziging als gevolg. Indien de Belgische regelgeving bouwt op het principe van een gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag na de scheiding, vertaalt zich dit niet altijd in de realiteit. In de meeste gevallen tonen de reële situaties eerder een heel verscheiden en asymmetrisch ouderschap. De mate van conflict, de leeftijd van de kinderen, de fysieke en geografische nabijheid, de organisatorische moeilijkheden en de ongelijke verdeling van rollen en taken voor de scheiding zijn evenveel factoren die doorwegen, met een dreigende nefaste invloed op gescheiden moeders, zeker in hun relatie tot de realiteit van het wonen en het werken. De vrouwen zijn in deze meestal slachtoffer, zelfs indien de vrede-rechter een andere uitspraak heeft gevelde. De rol van de overheid ligt vooral in het bewaken van de machtsverhoudingen tussen de partners,

Aan de slag met de defederalisering binnen de zesde staatshervorming

De zesde staatshervorming biedt heel wat mogelijkheden en aanknopingspunten, om in het belang van de eenoudergezinnen, stevige beleidskeuzes te maken. In elk geval biedt het de kans om het debat aan te gaan, want, zeker voor wat Brussel betreft, kan het hier moeilijk beperkt blijven tot een louter doorschuiven van beleid en middelen, zonder bijsturing en afstemming. Denken we in dit verband bijvoorbeeld aan de kinderbijslag. Hieronder een niet exhaustieve lijst van sociale bevoegdheden die worden overgenomen, met nadruk op deze die ook in de volgende bladzijden verder aan bod komen.

Tewerkstelling

- Vermindering van bijdragen
- Trekkingsrechten (GESCO's, enz.)
- **Dienstencheques**
- **Activering**
- **Tewerkstelling door de OCMW's**
- **Controle van de beschikbaarheid**
- **Plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen**
- **Loopbaanonderbrekingen in de overheidssector**
- Betaald educatief verlof
- Startbaanovereenkomsten in de overheidssector ("globale projecten")
- Start- en stagebonus in het kader van alternerende opleidingen
- Industrieel leerlingwezen
- Outplacement
- **Sociale economie**
- Jongerenbonus non-profit
- **Uitendkrachten in de overheids- en "lokale" sector**
- Economische migratie (arbeidskaart A en B, beroepskaart zelfstandigen)

Gezinsuitkeringen

- **Kinderbijslag**
- Kraamgeld
- Adoptiepremies

- **Fonds voor Collectieve Uitrustingen en Diensten**

Gezondheids- en welzijnszorg

- **Beleid van hulp aan gehandicapten**
- **Ziekenhuisbeleid**
- Beleid voor ouderen en langdurige zorgverlening
- **Geestelijke gezondheidszorg**
- Preventiebeleid
- **Eerstelijnsgezondheidszorg**

Fiscale aspecten

- Fiscale aftrekmogelijkheden personenbelasting huisvesting
- **Fiscale aftrekmogelijkheden personenbelasting dienstencheques**
- Fiscale aftrekmogelijkheden personenbelasting energiebesparing

Economie

- **Huurcontracten en huurprijzen**
- Participatiefonds (startlening, plan voor jonge zelfstandigen, enz.)
- Belgisch Interventie- en Restitutiebureau (voedselprijzen, voedselhulp)
- Fonds ter Reductie van de Globale Energiekost
- Prijscontrole (afval, water, gas, elektriciteit, enz.)

Andere

- **Grootstedenbeleid**
- Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding
- Impulsfonds voor het Migrantenbeleid en Europees Integratiefonds
- Justitiehuizen
- Regels inzake minderjarigenrecht (plaatsing, uithandengeving door de jeugdrechter)
- Federaal gesloten centrum voor minderjarige delinquenten
- Gemeentelijke sportinfrastructuur

daarbij evenwichten herstellen en de functie van ouder te onderscheiden van de functie van ex-echtgenoot. Van daaruit kan tussen de ex-partners een onderhandelde strategie worden uitgezet, waarmee de rol van de vader, al dan niet gewild, wordt geëxpliciteerd. Dat bij dergelijke inspanningen ook aandacht uitgaat naar gezinnen die het moeilijker hebben, is één van de uitdagingen van de nieuwe Gezinsrechtbanken.

Niettegenstaande de federale hervorming van juridische bijstand, blijft de toegang tot justitie belangrijk, juist voor die situaties waarin het echt nodig is. Bemiddeling blijft een waardevolle piste. We haalden het reeds aan, de begeleiding bij scheiding is belangrijk, zowel voor de vrouw als voor de kinderen. Toch blijkt het voor mensen die het moeilijker hebben niet zo evident om er beroep op te doen. Moeders die het financieel niet breed hebben, verkiezen dan eerder om het conflict te ondergaan, in plaats van zich te wenden tot justitie of zich te richten op bemiddeling om het recht op alimentatie of op een al dan niet gedeelde opvoeding af te dwingen. Anderen zien justitie meer als een stigma en hun vertegenwoordigers eerder als dragers van andere culturele codes die hen vreemd overkomen en waar ze zich moeilijk in kunnen vinden. Voor sommigen wordt de verplichting om zich tot justitie te wenden, en daarbij het risico te lopen opnieuw met de ex-partner te worden geconfronteerd, ervaren als een bijkomende agressie. Men moet hier bewust mee omspringen, vooral in het promoten van het model

van co-ouderschap als symmetrische en ‘eerlijk ervaren’ verdeling van de opvoedingskans en –plicht. In elk geval heeft justitie er alle belang bij de deur zo breed mogelijk open te stellen, om haar rol als garant van de sociale gelijkheid echt waar te kunnen maken. Beroep doen op bemiddeling zorgt vandaag voor debat, tussen zij die een verplichte sessie voorstaan en zij die zweren bij een sterkere afstemming tussen bemiddelaars en de sociale dienstverlening, die meestal het initiatief heeft genomen tot deze bemiddeling. Het is dan ook aan hen om te streven naar een sterkere professionalisering en hun klanten beter te wapenen in hun rechten en mogelijkheden.

Alimentatie blijft uiteraard een sleutelbegrip, niet alleen in het bepalen van het bedrag, maar ook in het effectief betaald krijgen. Het ontbreekt ons vandaag nog steeds aan een gedeelde objectieve basis voor de berekening van de alimentatiebijdragen. Rechters en bemiddelaars hebben dit echter nodig. Bovendien worden nog veel beslissingen genomen zonder beroep te kunnen doen op enige jurisprudentie ter zake. Dit leidt bij de betrokkenen, en niet alleen de vrouwen, tot een gevoel van willekeur. Dan hebben we het nog niet over vaders die, zonder een beroep te hebben gedaan op derden, de hoogte van het bedrag eerder inschatten als een ‘luxe’-situatie voor de ex-echtgenote in plaats van als een bijdrage die nodig is voor het welzijn van de betrokken kinderen. De wet van maart 2010 over de objectivering van de berekening van het

onderhoudsgeld moet dringend worden geëvalueerd, want onder andere de Gezinsbond geeft aan dat deze niet volstaat om meer gelijklopende praktijken te bekomen. Het heeft daartoe zelf een onderhoudsgeld-calculator ontwikkeld die gebaseerd is op een algoritme van verschillende criteria. De Franstalige collega's hebben deze overgenomen. Het houdt rekening met heel wat criteria zoals de leeftijd en het studieniveau van de kinderen, alle inkomsten van beide ouders, alle fiscale en sociale voordelen, de regelingen in verband met kinderopvang, het bezoekrecht, enz.

Niet alleen het bedrag is belangrijk, maar later in het traject van het eenouderschap neemt het ook effectief en regelmatig betaald krijgen de bovenhand. De oprichting van DAVO, de federale dienst voor alimentatievorderingen, is voor eenoudergezinnen beslist een grote stap vooruit in het recht op alimentatie. Met een gerechtelijke beslissing in de hand, kan deze dienst de alimentatiebijdrage vooruit betalen. In het beste geval recupereert het deze bij de andere ouder. Ouders die hierop een beroep kunnen doen, voelen zich economisch beter ondersteund en erkend in hun ouderlijke functie. Maar, het kan worden verfijsd. Alle betrokkenen zouden zich op deze dienst kunnen beroepen, indien het inkomensplafond, dat nu geldt als voorwaarde, kon worden opgetrokken, of zelfs afgeschaft. De dienst kan aan efficiëntie winnen, indien het systematisch van bij de gerechtelijke uitspraak wordt betrokken en een regeling kan voorstellen. Deze tussenkomst zou

dan kunnen worden afgeslagen, indien het overbodig lijkt.

4.2 Toegang tot werk en tot basis- en vervangingsinkomens vrijwaren

Tewerkstelling, basis- en vervangingsinkomsten en de huisvesting zijn ongetwijfeld de voornaamste elementen om de sociale risico's van het eenouderschap te beperken.

Elke vooruitgang op dit vlak komt ten goede aan de eenoudergezinnen. Elke achteruitgang maakt hen fragieler en stelt hen voor nieuwe uitdagingen. Ingrijpen op deze twee uitersten dringt het armoederisico terug.

In het tewerkstellingsbeleid of in de sociale zekerheid wordt maar weinig expliciet rekening gehouden met eenouderschap.

Op zich hoeft dit niet problematisch te zijn. Het statuut van gezinshoofd, opgenomen in verschillende bepalingen van de sociale zekerheid en van het leefloon omvat al het eenouderschap, al komen de perverse effecten naar boven bij de overgangen in de gezinssituatie. Het debat over de individualisering van de sociale rechten, dat ook uitgaat van deze nefaste effecten en van de afhankelijkheid van de vrouwen binnen het koppel, moet verder worden gevoerd en zal zich uiteindelijk ook moeten uitspreken over een expliciete erkenning van een alleenstaande ouder binnen het geheel aan sociale rechten. Ook in

het sociaal, fiscaal en gezinsbeleid werden maatregelen uitgevaardigd rond het gezinshoofd, die ook het eenouderschap ten goede komen. De categorie 'eenouder' wordt dan gelinkt aan termen als 'armen', 'werklozen', 'leefloontrekkers', 'slachtoffers van discriminatie', 'vrouwen',... Ze worden misschien niet expliciet benoemd, maar 'genieten' indirect mee van de beoogde maatregelen. Maar het heeft wel een negatieve impact op de coherentie en op de coördinatie tussen de verschillende beleidsniveaus, van federaal tot gemeentelijk.

Bestaande maatregelen, rechtstreeks gericht op eenoudergezinnen, werden teruggeschroefd of staan onder druk. We noemen er drie. Vooreerst de recente mogelijkheid om 'samenwonenden met gezinslast', waaronder eenoudergezinnen vallen, te kunnen uitsluiten van werkloosheidsuitkeringen. Vervolgens stond het ONE onlangs op het punt om een deel van het alimentatiegeld tussen expartners in rekening te brengen bij het bepalen van het inkomen, op basis waarvan de opvangkosten voor de kinderopvang worden berekend. Alleenstaande moeders met kinderen zouden daar, uiteraard, rechtstreeks mee te maken krijgen. En, tot slot, een derde maatregel die inwerkte op een mogelijk voordeel voor eenoudergezinnen: het gezinsstatuut bij het OCMW. De eerdere regelgeving rond het bestaansminimum, daterend van 1974, voorzag een specifieke categoriale steun voor eenoudergezinnen, met eenzelfde bedrag als deze voor onder hetzelfde dak samenwonenden. Bij de overgang naar het

recht op maatschappelijke integratie, in 2002, gebaseerd op een individualisering van het recht, werd een vierde categorie ingevoerd, met name de alleenstaanden die een alimentatie verschuldigd waren of tenminste voor de helft de hoede droegen over kinderen. Doch, in zijn arrest nr5/2004 van 14.01.2004, heeft het Arbitragehof deze nieuwe categorie geschrapt. De reden was een risico op discriminatie van samenwonenden (met een zelfde alimentatieplicht of hoede over kinderen). De wetgever heeft er vervolgens voor geopteerd om, in plaats van een nieuwe categorie te definiëren, terug te komen op drie categorieën en hun definities enigszins te wijzigen. Daardoor verviel in 2005 de eigen categorie eenoudergezinnen.

Het activeren naar werk ligt moeilijk bij en voor Brusselse eenoudergezinnen. Het moet meer rekening houden met hun situatie. Dit moet nader worden bekeken, vanuit hun leefwereld. Zelfs indien mensen die worden opgenomen in statuten als art. 60 of doorstroomprogramma's unaniem positief zijn over deze maatregelen, blijft het voor heel wat moeders moeilijk om de stap naar 'klassiek' werk te zetten. Vooreerst omdat de Brusselse arbeidsmarkt op zich vrij onevenwichtig functioneert. Vervolgens omdat daartoe ook verschillende steunmaatregelen nodig zijn, die echt helpen bij het zoeken naar werk. Denken we in dit verband zeker aan kinderopvang en de organisatie van de opleiding. Zonder betere afstemming, lijkt het ondoenbaar voor 'monomama's' om de verplichtende maatregelen ook effectief te kunnen

“Ik heb geen tijd, ik weet het niet.”

Hélène zegt dat ze wel een opleiding zou willen volgen, maar met drie kinderen tussen één en acht is dat, volgens haar, bijna onmogelijk: “[Zoekt u nu werk of ...?] Om eerlijk te zijn, neen. Ik zoek zelfs niet. Er is wel een opleiding die me interesseert, maar ik heb daar echt geen tijd voor. Ik heb geen tijd, zelfs als ik het zou willen, ik weet het niet!” Ze stelt dat ze momenteel tevreden is en een goede moeder probeert te zijn voor haar kinderen, maar erkent tegelijkertijd dat ze weinig andere keuzes heeft: “Het gaat niet. Zelfs mijn rijbewijs halen, ik weet niet. Ik zou dat wel willen, maar ik heb geen tijd. Ik kan geen theoretische en praktische lessen gaan volgen, ik weet niet. Waar blijf ik met de kinderen? Ik kan ze nergens naartoe brengen.”

invullen en lopen deze het risico om terug te moeten vallen op minimale beschermingsmaatregelen, of tot uitsluiting. Midden 2013 brachten de Waalse OCMW's nog cijfers over de stijging van leefloontrekkers, met gezinslast, die werden geschrapt door de RVA. Het wordt duidelijk dat voor de 40% van de alleenstaande vrouwen met kinderen ten laste die gedurende een lange tijd niet hebben gewerkt, deze evolutie in de werkloosheidsuitkering een negatieve impact zal hebben op hun inkomen en in sociale rechten, die ze broodnodig hebben. Er moeten ook aanpassingen komen in de organisatie van de begeleiding naar werk. De OCMW's kunnen de voorwaarden tot het bekomen van een leefloon nog sterk objectiveren en daarbij rekening houden met het gebrek aan kinderopvangmogelijkheden. Dit zou ook het geval moeten kunnen zijn bij de activering naar werk en het recht op werkloosheid. De definitie van 'redelijk

werk', werk dat de werkzoekende geacht wordt te aanvaarden op risico van sanctie, zou geactualiseerd moeten worden en aangepast aan de werkloosheidsvallen. Anders gezegd, creatie van arbeidsposten die geen stabiel loon bieden en een te grote impact hebben op een normaal gezinsleven, zou moeten ontmoedigd worden. Zonder vooruitgang op dit vlak, blijft het sociaal activeringsbeleid blind voor de genderspecten, organiseert het armoede en discriminatie en zet het de groepen die het nu al moeilijk hebben nog meer onder druk. Ze verloochent de eigen ambitie, waarbij het telkens weer gaat om zelfstandig en actief burgerschap.

Het tekort aan kinderopvang, vooral voor kinderen van 0 tot 3 jaar, blijft bijzonder zorgwekkend. We weten dat de opvangplaatsen voor de jongste kinderen ontoereikend zijn en weinig toegankelijk voor de Brusselse

“Ik zit vast!”

Anne zou opnieuw willen werken: “Ja, maar stel u voor dat ze me aanvaarden voor de opleiding en ik geen kinderopvang vind, ik zit vast! Ik kan geen opleiding volgen zonder kinderopvang. Dat is erg! Ik ben op de rand van de samenleving beland, door mijn man. Ik wil er opnieuw deel van uitmaken, een sociaal leven hebben, opnieuw werken,... En het is de maatschappij zelf die me vast zet ...”

werkzoekende vrouwen. We weten ook dat de inspanningen van het Gewest om hieraan te verhelpen soms op bevoegdheidsconflicten stuiten. Ondertussen moet wel verder werk worden gemaakt van de creatie van plaatsen en vooral ook van de toegang van de bestaande plaatsen voor eenoudergezinnen. Een aantal projecten, zoals dat van Olina, experimenteert met succes, ook in het reserveren van plekken voor eenoudergezinnen. Buiten dergelijke kleinschalige pogingen, voorzien enkel de opvangplaatsen in partnership met Actiris, of verbonden aan opleidingsorganisaties, een paar uur opvang om werkzoekende ouders toe te laten te solliciteren, een opleiding te volgen, of zelfs een interim-opdracht uit te voeren: dergelijke initiatieven moeten dringend worden opgevoerd. De Vlaamse Gemeenschap heeft hierbij geopteerd voor een logica van quota. 20% van de gecreëerde plaatsen worden verplicht

gereserveerd voor kansarme gezinnen, met daarin expliciet aandacht voor eenoudergezinnen. Na vijf jaar, en door de omkadering met andere maatregelen, lijkt deze te zorgen voor een echte mentaliteitswijziging binnen de sector: de reflex van ‘eerst zaait, eerst maait’, of prioriteit voor tweeverdieners, lijkt terrein te verliezen. De reflex is er nog wel, maar de initiatieven in de kinderopvang zijn zich toch almaar meer bewust van hun belangrijke sociale functie. Een dergelijke 20%-regel zou voor Franstalige Brusselse werkzoekende vrouwen al een zeer sterk structureel signaal vormen. Daarbij moet echter ook rekening worden gehouden met het feit dat een deel van de jobs, ook de ‘betere’, om werkuren vraagt die niet altijd overeenstemmen met de uren in de kinderopvang. Daarin kan snel verbetering komen, zoals nu al gebeurt op een aantal plaatsen, die vroeger of later open zijn (zoals deze verbonden aan ziekenhuizen). Daar liggen zeker mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld met de werkvoorwaarden in de horeca-sector.

Werkloosheidsvallen, tijdskrediet: beperkte en gerichte maatregelen voor eenoudergezinnen. Bij gezinnen met tweeverdieners ligt het gebruik van loopbaanonderbreking natuurlijk iets makkelijker. Behalve bij vier-vijfde formules, ligt het verlies aan loon bij een eenoudergezin te hoog, door de beperkte compenserende tegemoetkomingen. Nochtans kunnen deeltijdse formules echt wel heilzaam zijn. Vooral indien ze goed worden afgestemd, kunnen ze de gevolgen van eerder algemene lineaire maatregelen mee helpen opvangen en vrouwen die al lang

geen aansluiting meer hebben met de arbeidsmarkt, opnieuw over de brug helpen. Maar ook om de werkloosheidsvallen te overbruggen, die telkens weer de weegschaal doen overhellen naar niet-werk omdat bijkomende uitgaven niet kunnen worden gedragen of omdat specifieke voordelen of behoud van sociale rechten in gevaar komen. Denken we in dit kader aan het Omnio-statuuut, bij de terugbetaling van verzorgingskost. De federale ‘werkbonus’-maatregel is een van de maatregelen waarvan een evaluatie een interessant beeld zou kunnen leveren, zeker sinds januari 2013, moment van afschaffing van de verhoging voor de “heel lage lonen”. Deze tewerkstellingsmaatregel verhoogt het nettoloon zonder door te wegen op de brutokost. Daar kan verder mee geëxperimenteerd worden. Straks kan dit zeker in een breder kader, wanneer het doelgroepenbeleid in de tewerkstelling geregionaliseerd wordt en met gerichte maatregelen, al dan niet tijdelijk, nieuwe groepen kunnen steunen in het opnieuw aansluiten op de reguliere arbeidsmarkt.

Aan de vooravond van de defederalisering van de kinderbijslag mag het Brusselse debat worden aangesneden. Maar toch eerst, een vrees en een bevinding. Vooreerst zouden de over te hevelen middelen wel eens veel te beperkt kunnen uitvallen, vooral dan rekening houdend met de bevolkingsgroei, voor Brussel. Vervolgens heeft recent studiewerk de directe link kunnen aangeven tussen de hoogte van de kinderbijslag en het niveau van armoede bij vrouwen. Vandaar ook het idee om de

kinderbijslag een meer herverdelend karakter te geven, door deze te minderen voor eerder begoede gezinnen en te versterken voor gezinnen met een lager inkomen. Louter vanuit het eenouderschap bekeken, levert dit laatste hen uiteraard voordeel op. Het is zeker de moeite om dit nader te onderzoeken. Het kadert in elk geval uitstekend de spanning tussen mainstreaming en doelgroep gericht investeren.

Duitsland: voorbeeld van coherente aanpak op lokaal niveau

Een aanpak in Duitsland kan, als voorbeeld, aanzetten om verder door te denken op een mogelijk coherent beleid inzake toegang tot werk: het recente project “*Netzwerke wirksamer Hilfen für Alleinerziehende*”⁸ (“Netwerken voor efficiënte steun aan eenoudergezinnen”). Met een financiering van het Europees Sociaal Fonds en een Duits federaal financieel luik heeft dit programma 20 miljoen euro kunnen vrijmaken voor steun aan lokale netwerken, actief in het mobiliseren naar werk. Uitgaande van de stigmatisering van eenoudergezinnen op de arbeidsmarkt en van het feit dat ze het moeilijk hebben om werkgevers te overtuigen van hun professionele kwaliteiten, wil het project door overheid, verenigingsleven en werkgevers samen te brengen, nieuwe impulsen creëren die professionele inschakeling bevorderen.

Concreet worden alleenstaande moeders met kinderen aangemaand (niet verplicht) om een bijkomende kwalificerende opleiding te volgen die het hen makkelijker maakt toe te treden tot de lokale arbeidsmarkt. Daarbij opduikende moeilijkheden, zoals werkuren, openingsuren van de kinder- en de naschoolse opvang of mobiliteitsproblemen worden binnen het netwerk besproken. De coördinatie ligt bij een lokaal bureau dat de verschillende actoren samenbrengt. Het kan daarbij rekenen op ‘multi-generationale buurthuizen’ die zich, zoals de naam doet vermoeden, richten op alle generaties, van de kleinste kinderen tot de bejaarden. Hun opdracht ligt in het versterken van de buurtbanden, de onderlinge kennis en tot interactieve buurtdiensten komen, zowel in sociale hulp, als in socio-culturele en buurtgebonden activiteiten.

Een eerste evaluatie geeft aan dat niet alleen vooruitgang wordt geboekt in de tewerkstelling op zich en dat de zo georganiseerde kinderopvang ook effectief impact heeft op de werk-gezinsverhouding, maar dat het feit deel uit te maken van sociale netwerken (familie, ouders, vrienden, burens) ook heel erg speelt. Dergelijke nabije netwerken ontberen, weegt zwaar door op de relatie gezin-werk en verstrekt het dreigende sociale isolement. Zoals bij het eigen onderzoek, zoeken moeders naar aangepaste onthaalstructuren, ontmoetingsplekken die tegelijk participatie opnieuw mogelijk maken en specifieke diensten aanbieden voor wie en wanneer die het nodig heeft.

8. Bundesministerium für Arbeit und Soziales, Alleinerziehende unterstützen – Fachkräfte gewinnen, Berlin, 2012, 64 pp.

4.3 Toegang en behoud van correcte huisvesting

De openbare sociale huisvesting is het derde terrein waar de overheden mee aan de slag moeten om eenoudergezinnen enige stabiliteit te bieden. De openbare huisvestingssector heeft immers verschillende troeven: het is het eerste herverdelende beleidsinstrument dat de gewesten in handen hebben. Het heeft al banden met de voorzieningen voor daklozen en met de sector van de transitwoningen, waar een deel van de – meestal zeer kwetsbare – moeders terecht moeten op het moment dat ze de gezinswoning bij scheiding verliezen. Het huisvestingsbeleid levert al inspanningen om het aanbod in de mate van het mogelijke aan te passen aan de noden van de gezinnen, vooral inzake grootte van de woningen (aantal kamers). En het werkt al lang met prioriteiten voor eenoudergezinnen, een maatregel die dateert sinds het “huurbesluit” van 1996. Het zou grondiger onderzocht moeten worden, maar het lijkt duidelijk dat een verband bestaat tussen deze maatregel en de bevindingen uit hoofdstuk 1 waaruit blijkt dat eenoudergezinnen zich meer concentreren in stadsdelen waar in verhouding meer sociale woningen (in grotere woongehelen) voorhanden zijn. Maar dit betekent tegelijk dat, aangezien deze stadsdelen meer in de rand van de stad liggen, deze gezinnen, net als andere bewoners, minder kunnen rekenen op gezondheids- en culturele voorzieningen. Vergeten we daarbij niet dat eenoudergezinnen het juist daarmee moeilijk hebben: hun dagelijks functioneren staat daarbij

onder druk door de te overbruggen afstanden. Er mag dan ook voor worden gepleit om in de stadsdelen van de tweede kroon een voldoende dicht netwerk aan diensten uit te bouwen, vooral dan in en rond sociale woonblokken in het noorden en westen van de stad. Het was al duidelijk dat deze stadsdelen, zelfs indien hun bevolking almaar verjongt, toch een vrij mager aanbod aan kinderopvang kennen. Sociale woonblokken horen niet te functioneren als een eiland in een woestijn: alles wat bijdraagt tot een sterkere regulering van de woonmarkt en aanzet tot het op de markt brengen van grotere woningen aan betaalbare prijzen en gangbare kwaliteit (zoals bij de sociale verhuurkantoren) heeft ook een directe of indirecte impact op eenoudergezinnen.

4.4 Het leven in de stad versterken, als een open plek, waar plaats is voor solidariteit

Een leefbare stad in de ruime zin van het woord is bepalend voor de ontplooiing en het burgerschap van eenoudergezinnen. Door de uitbouw en organisatie van de sociale zekerheid zijn vrouwen de haard al een tijd ontgroeid en worden ze niet langer beschouwd als tweederangsburgers. De ruimtelijke stedelijke dynamiek zou even consequent moeten worden aangepakt met het oog op deze sterkere autonomie. Moeders, die het maatschappelijk en cultureel, moeilijk hebben, hebben de neiging een vrij teruggetrokken sociaal leven te leiden en

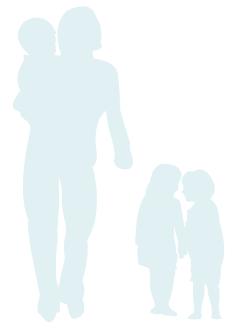
besteden minder middelen aan de vrije tijd van de kinderen en aan vakantie. Bovendien leeft een deel van hen in wijken waar het lokaal dienstenaanbod overbevraagd is en familiale solidariteitsbanden gebrekkig of helemaal niet functioneren. De globale stedelijke dynamiek evolueert almaar meer in de richting van een sterke dualisering tussen vrij goed uitgebouwde stadsdelen en probleembuurten. De laatste jaren dreigen daarbij ook de tussenzones verder aan kwaliteit in te boeten. Deze tendens accentueert de genderongelijkheid en doet het aantal eenoudergezinnen dat geen volwaardige plek vindt in de stad stijgen. Alles wat bijdraagt tot de beperking van de stedelijke segregatie heeft uiteindelijk positieve effecten voor de eenoudergezinnen.

Alleenstaande vrouwen met kinderen hebben nood aan ‘eigen’ activiteiten; ze zoeken andere manieren om zich te investeren en hun plaats te vinden in samenleving en stad. Zelfs indien ze hun eigen behoeften en verlangens op een lager pitje zetten om tijd te maken voor het ouder-zijn en het huishouden

en dit correct te kunnen combineren met werk, toch blijven ze de ambitie koesteren om ‘later’, ‘van zodra het kan’, meer tijd voor zichzelf vrij te maken. Dit vraagt om een andere blik van de beleidsmakers. Omgaan met eenouderschap – te beginnen in de relatie met de kinderen – vereist vaardigheden die niet evident zijn, misschien iets meer indien omringd, binnen een sociaal beschermd milieu. Om eenoudergezinnen te steunen en om de uitdagingen die verbonden zijn aan het eenouderschap aan te kunnen, moet een divers palet aan steun en institutioneel initiatief aangesproken worden, waarbij de onderbouw aan netwerken van familie, vrienden of burens essentieel is.

In onze enquête hebben de moeders het unaniem over het belang van de school.

Het is een cruciale plek waar een alleenstaande moeder een luisterend oor kan vinden en sociale contacten kan aangaan. De sociale functie van de school, in al haar facetten, is de sleutel om ouders opnieuw te betrekken. Vandaar de noodzaak om vanaf de kleuterschool over goed uitgeruste

«We moeten praten»

Azmia maakt deel uit van een ontmoetingsgroep van vrouwen (zowel één- als tweeoudergezinnen), die samen opvoedingsthema's aankaarten. Ze communiceert op een andere manier met haar dochter van 18 dan wat ze bij de eigen ouders kende: "We hebben het ook over de puberteit van onze kinderen, zodra ze zich beginnen te interesseren voor het andere geslacht, en vice versa. En we moeten praten, wat we bij ons niet graag deden, met onze ouders. Nu is het wel makkelijker, wij praten met onze kinderen. We discussiëren, we hebben meer discussies tussen ouders en kinderen."

scholen te beschikken, die kunnen omgaan met de verscheidenheid aan kinderen en gezinnen, die met aangepaste methoden aan eenieder slaagkansen bieden, die openstaan voor het leven in de omliggende buurt en die, tot slot, niet te zwaar doorwegen op budget en tijd van de gezinnen. De school als eerste spiegel van de maatschappij... En, rekening houdend met de huidige bevolkingsgroei, voldoende scholen en klassen voorzien.

Scholen zijn het uithangbord van de diensten die zich mee inzetten voor de kwaliteit van de buurt, maar dit geldt ook voor de kinderopvang, het gemeentebestuur, het openbaar vervoer, de politie, gezondheidsdiensten, enz.

Lokale dynamiek moet kunnen rekenen op steun. Activiteiten vanuit het lokale verenigingsleven hebben effect, ook breed maatschappelijk.

Kinderopvang: de uitdaging van de professionalisering

De voortdurende spanning tussen een economische en sociale logica, blijft het Brussels denkwerk rond opdrachten van beroepskrachten die zich inlaten met de opvang van jonge kinderen, doorkruisen. Kinderverzorgsters en begeleiders in de kinderopvang bestrijken niet het volledige actiedomein van het opvangberoep, zeker niet in de "rol" die zij geacht worden op te nemen ten aanzien van de gebruikers, en meer bepaald ten aanzien van alleenstaande ouders.

Het al dan niet erkennen van onthaalouders of babysitters, die soms in het zwart werken, oefent meer druk uit op de definitie van statuten, arbeidsvoorwaarden en administratieve erkenningen dan op de sociale dimensies van het beroep.

Professionalisering van een bepaald actiedomein gaat via het officialiseren van een kwalificerende opleiding, via de regels en deontologie die in de uitvoering van toepassing zijn en op de rol die 'het' beroep ambieert tegenover haar 'gebruikers'. Professionele diensten uitbouwen gericht op eenoudergezinnen

kan niet voorbij gaan aan een collectieve aanpak, een samengaan, een integratie van verschillende professionele functies die vooreerst moet kunnen worden vertaald in de sector van de kinderopvang. Deze professionalisering gaat bijgevolg verder dan een louter technische opleiding.

Als men het over stabiliteit heeft, dan lijkt de enige stabiele factor het sterke genderspect te zijn, in de aantrekking tot het beroep. Dit weerspiegelt zich in die ene man van de 2069 bij Actiris als kinderoppas of kinderverzorger ingeschreven werkzoekenden (2011). En misschien ook wel de te hoge verwachtingen én eisen, die wegen op de beroepen in de kinderopvang.

Aanwezige kwalificaties worden onvoldoende op hun juiste waarde geschat en culturele, seksistische of klassevooroordelen spelen een rol, zowel in het oriënteren naar als in het beeld dat mensen, aan de slag in deze beroepen, oproepen. Terwijl de nabijheid, de soepelheid en de "ervaring in het moeder-zijn" soms meer doorwegen in het kiezen

Uiteraard vallen deze door hun groepsdynamiek, door het collectieve en participatieve aspect van de activiteiten, moeilijker te evalueren of een duidelijk gezicht te geven, zeker naar regeringen en besturen die veel meer uitgaan van een individuele begeleiding en de monitoring van het meer meetbare individuele resultaat. Het lokaal verenigingsleven speelt een cruciale rol in het opbouwen van autonomie en het aangaan van

engagement, zeker voor ouders en kinderen, die bijna alleen daarop kunnen terugvallen. Al is de erkenning van de rechten opgebouwd door het maatschappelijk herverdelingsbeleid cruciaal, dan zijn dergelijke werkvormen en plekken waar men zich gewoon, zonder ‘verplichte’ tegenprestatie, erkend voelt even maatschappelijk relevant. Het gaat hier over vertrouwde dingen zoals sportclubs, academies, jeugdbewegingen, spelotheken

voor een kinderopas uit de buurt, eerder dan zich te richten op de (zogenoemd) strikt verzorgende aanpak van een geschoolde kinderverzorgster.

De regels en deontologie die op hun praktijk van toepassing zijn, worden grotendeels buiten hen om bepaald, via het informele van de pedagogische projecten van de organisatie of via de formele erkenningsnormen. En deze worden niet door de beroepskrachten in de kinderopvang zelf opgesteld, maar worden eerder opgelegd, door veel andere niveaus: lokaal beleid, gemeenschapsniveau, inrichtende macht, directie, kinderarts of verpleger, soms ook de ouders omdat hun betrokkenheid bij de opvangstructuren stilaan een centraal gegeven wordt.

In het bepalen van de juiste maatschappelijke rol naar haar gebruikers staat de beroepsgemeenschap zelf onder tegenstrijdige invloeden en heeft ze het moeilijk om de richting te bepalen. Gaat het om een sociale, een pedagogische of toch maar een economische opdracht?

De kinderverzorgster bevindt zich op een voortdurend wisselende spanningslijn tussen het ritme van het kind, dat van de opvangstructuur en haar wetmatigheden en dat van de ouders. Iedereen lijkt het er echter wel over eens dat de flexibele beschikbaarheid op de arbeidsmarkt (soms toch bepalend voor ouders) niet de enige richtinggever mag zijn bij het uittekenen van taken en manieren waarop deze worden georganiseerd.

Een alleenstaande ouder mag al veel verwachten van de mensen die vandaag meewerken aan kinderopvang: de kinderen leren er zelfstandig eten, zichzelf te verzorgen, leren spelen,... Op zich al een consistente bijdrage in het dagelijks leven van een ouder.

Misschien moet de vraag juist worden omgekeerd: wat mogen de mensen die actief zijn in de kinderopvang, en elke dag hun beroep opnieuw uitvinden, verwachten aan structurerende steun vanuit het feit dat ze een essentiële maatschappelijke functie op zich nemen?

“Ik zou het fijn vinden als ze graag lezen”

Een moeder tijdens een groepsgesprek: “Als je jouw rapport indient, zou ik graag hebben dat erin staat wat wij echt zouden willen: meer kinderdagverblijven en plaatsen waar onze kinderen, die geen geld hebben om een pc, boeken, multimedia te kopen, toegang hebben tot een bibliotheek... Onze kinderen houden niet zo van boeken en ik zou het fijn vinden als ze graag lezen, en daarvoor zijn er bibliotheken nodig waar ze zich kunnen inschrijven, of zelfs spelotheken, plaatsen waar ze spelletjes kunnen spelen, enz. Dat bestaat niet meer!”

en bibliotheken, ouderverenigingen, jeugd- of wijkhuizen en alles wat de sociale sector mee aan collectief en gemeenschapswerk ontwikkelt (creatieve workshops, sociale kruideniers en restaurants, interculturele feesten, groentetuinen, mogelijkheden tot vrijwilligerswerk, alfagroepen, babbelkoten, enz.). Daarbij speelt ook hun innovatieve kracht, vaak opgebouwd uit solidariteit, zoals bij het gegroepeerd wonen of de zelfhulp-groepen. Een aantal vrouwen vraagt immers ook, al is het tijdelijk, naar niet-gemengde activiteiten of ten minste activiteiten die specifiek op vrouwen gericht zijn. De geleidelijke verdwijning van de vrouwenhuizen lijkt in dit kader dan ook bijzonder zorgwekkend. Ze maken nochtans deel uit van de initiatieven die relatief weinig begeleiding vergen. Heel dit netwerk maakt ontmoeting mogelijk, wat essentieel is zeker in een stedelijke omgeving. Het zorgt mee voor het verwerken van gevoelens van eenzaamheid, van in de steek gelaten te worden en geeft de kans deze te overwinnen, terug het huis uit, bij de

volgende tegenslag het gevoel hebben dit, sterker, aan te kunnen.

Straten en pleinen zijn veel meer dan straten en pleinen. Gemeentemandatarissen worden de laatste jaren gevoeliger voor dit aspect: de stadsplanning kan de auto niet meer systematisch centraal plaatsen in haar projecten. De zachte mobiliteit, die ontmoetingen mogelijk maakt, krijgt meer aandacht. Maar het mag gerust meer zijn: zones 30, terrassen, markten, banken, groene ruimtes, speelterreinen, enz. In bepaalde wijken worden tijdens het weekend of vakanties straten afgesloten om kinderen de ruimte te geven. De stedelijke ruimte teruggeven aan de gezinnen is uiteraard van belang voor wie geen auto of tuin heeft. Collectieve leefruimtes creëren en voor iedereen bruikbaar openstellen: het is niet voor alle overheden een prioriteit. Een samenleving wordt in de eerste plaats van onderuit opgebouwd, zeker als ze fundamenteel democratisch wil zijn.

Overzicht van de voorgestelde maatregelen

- Justitie toegankelijk maken voor de gezinnen die het moeilijk hebben.
- Bemiddeling inschakelen vooraleer ouders met een conflict voor de rechtbank komen.
- De wet van maart 2010 over de objectivering van de berekening van de onderhoudsbijdragen evalueren en bijsturen.
- De interventie van de DAVO verder ontplooiën, met name door het inkomensplafond op te trekken of af te schaffen, zodat het recht om er een beroep op te doen niet wordt beperkt.
- In het algemeen vooruitgang boeken in de individualisering van de sociale rechten.
- In de wetgeving rond het leefloon de gezinsstatuten herzien en daarbij opnieuw rekening houden met eenoudergezinnen.
- Het activeringsbeleid van de RVA herzien door de voorwaarden tot vrijstelling om sociale en familiale redenen te objectiveren, te verduidelijken en zelfs uit te breiden
- Het begrip 'gepast werk' uit het activeringsbeleid van de RVA en de begeleidingsmaatregelen van Actiris en haar partners objectiveren, verduidelijken en zelfs uitbreiden.
- De eisen in het activeren naar werk ten aanzien van alleenstaande ouders beperken zolang ze niet over behoorlijke ondersteuning beschikken om werk en ouderschap met elkaar te combineren.
- Het versnellen van de creatie van nieuwe opvangplaatsen in kinderdagverblijven en in de buitenschoolse opvang, evenals van nieuwe klassen in de kleuter- en lagere school.
- Een deel van de opvangplaatsen voorbehouden voor kwetsbare gezinnen, inclusief eenoudergezinnen.
- De inspanningen ondersteunen van opvangdiensten met vroegere of latere openingsuren.
- Een verhoging onderzoeken, specifiek gericht op eenoudergezinnen, van de compenserende vergoedingen voor vormen van voltijdse en deeltijdse loopbaanonderbreking.
- De werkbonusmaatregel evalueren, evenals de recente beperkingen voor de "heel lage lonen".
- Een degressieve formule onderzoeken om het bedrag van de kinderbijslag te berekenen op basis van het gezinsinkomen.
- Het aandeel van de lasten in de openbare sociale huisvesting beperken.
- Het aanbod aan socio-culturele diensten vergroten in de wijken waar sociale woningen zich in grotere gehelen concentreren.
- In versneld tempo betaalbare kwaliteitswoningen, vooral met 3 slaapkamers of meer, op de huurmarkt brengen.
- Lokale socioculturele activiteiten, plaatsen en diensten ondersteunen en aanmoedigen, vooral degene die ontmoetingen, solidariteit en participatie in de hand werken, zoals de vrouwenhuizen.
- De ontwikkeling en leefbaarheid van openbare ruimte ondersteunen en aanmoedigen vooral in functie van gezinnen zonder auto of tuin.
- Ondersteunende maatregelen uitwerken voor ondernemingen die een beleid voeren gericht op een sterkere combinatie van werk en gezin.

Bijlage bronnen

Deze publicatie is een samenvattend document. Een woord uitleg over methode en bronnen is aan de orde, zodat de lezer een juist zicht krijgt over vorm en inhoud.

De oorspronkelijke resultaten die hier voorgesteld worden, komen vooral uit het proefschrift van Martin Wagener (UCL) dat momenteel gepubliceerd wordt: “Trajectoires de monoparentalité à Bruxelles: les femmes face aux épreuves de la parentalité” [*“Trajecten van eenoudergezinnen in Brussel: vrouwen en de beproeving van het moederschap”*], onder leiding van professor Bernard Francq, dat op 14 oktober 2013 verdedigd werd aan de Université catholique de Louvain. Dit proefschrift, ondersteund door het programma “Prospective Research for Brussels”, omvat vier jaar werk in overleg met het Technisch Platform voor Eenoudergezinnen in het Brussels Gewest. Zijn werk is gebaseerd op verschillende elkaar aanvullende benaderingen.

Het proefschrift wou de evoluties in de trajecten van eenoudergezinnen in kaart brengen vanuit verschillende invalshoeken: de positie van de ouder, de situatie van het eenoudergezin en de verhouding tot werk, huisvesting en de stad, en dit op basis van kwalitatieve en kwantitatieve methodes. Om inzicht te krijgen in het eenouderschap was het van fundamenteel belang toegang te hebben tot longitudinale statistieken om te weten hoe en onder welke invloeden de ouderlijke-, socioprofessionele en woontrajecten evolueren. Daarom werden er verschillende combinaties toegepast op de data van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid. Zo konden meerdere figuren van standaardtrajecten uitgetekend worden in de combinatie gezin en werk en op de kruising tussen gezin, socioprofessionele context en huisvesting.

Parallel werd een kwalitatieve enquête gehouden, op basis van telkens drie individuele gesprekken (114 gesprekken met 56 personen, waarvan 50 vrouwen) en 8 groepsgesprekken. Het kwam erop aan om met deze mensen hun trajecten uit te tekenen en na te gaan hoe zij het eenouderschap zelf ervaren, hoe ze er al dan niet in slagen ondersteuning te vinden, welke vormen hun sociale netwerken aannemen, hoe concrete problemen zich voordoen, over welke reële manoeuvreerruimte ze beschikken om hun situatie aan te pakken, enz.

Deze steekproef wou niet representatief zijn voor alle Brusselse eenoudergezinnen: op basis van nauwgezette en wetenschappelijke criteria, geeft het een beeld van de realiteit van eenoudergezinnen in een fragiele sociale situatie.

Aan de hand van de resultaten, zowel kwalitatief als kwantitatief, kon een beeld geschetst worden van de uitdagingen waarmee alleenstaande moeders worden geconfronteerd en van de maatregelen die de overheid kan nemen, om daar gepast mee om te gaan. De analyse wordt doorkruist door een dubbele beweging: enerzijds focust het op de maatschappelijke pijnpunten die inzicht bieden in de structurele oorzaken die maatschappelijke ongelijkheden en kwetsbaarheid versterken bij het individu. Anderzijds probeert het aan te geven waar een structureel kader, actiemogelijkheden en institutionele opportuniteiten liggen die nodig zijn om de betrokken personen te versterken in hun autonoom handelen.

Het proefschrift kan gedownload worden via de volgende link:
<http://hdl.handle.net/2078.1/134855>

Deze publicatie is ook gebaseerd op andere publicaties die besteld of aangevraagd werden door het Platform:

- **Kaat JANS, Morgane LAYEUX en Anne SNICK**, “Maatschappelijke praktijken en leefwereld van eenoudergezinnen van cultureel diverse origine in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest”, Flora vzw, Brussel, 2011, http://www.florainfo.be/IMG/pdf/rapport_final_nl-2.pdf
- **Anne LÖWENTHAL en Jesse GRYSSELS**, “Bedrijven en eenoudergezinnen: Brusselse initiatieven inzake opvang. Studie met betrekking tot bedrijfsgerelateerde kinderopvang”, Actiris, Cere vzw, Brussel, 2013.

We hadden een leesbare tekst voor ogen zonder aan inhoud in te moeten boeten. Daarom hebben we ervoor geopteerd de uiteenzetting niet te onderbreken met referenties en voetnoten. We geven daarom hierna voor elk hoofdstuk de lijst met de voornaamste gebruikte bronnen. Andere bronnen zijn opgenomen in het proefschrift van Martin Wagener.

Hoofdstuk 1

De gegevens van dit hoofdstuk werden berekend op basis van de datawarehouses van de federale overheid en de monitoring van de Brusselse wijken: <https://wijkmonitoring.irisnet.be/>

De analyses zijn gebaseerd op tal van andere werken. We vermelden in het bijzonder:

- **Actiris**, “Situatie van de eenoudergezinnen op het vlak van werkgelegenheid en werkloosheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest”, Brussels observatorium voor werkgelegenheid, Brussel, 2009.

- **Nicolas BERNARD**, “Femmes, précarité et mal-logement: un lien fatal à dénouer”, Courrier hebdomadaire n° 1970, CRISP, 2007.
- **M.-Th. CASMAN, M. NIBONA, H. PEEMANS-POULLET**, “Femmes monoparentales en Belgique. Conditions d’existence, précarisation, sante”. Brussel, coll. Pensées féministes, éd. Université des Femmes, 2006.
- **Hoge Raad voor de Werkgelegenheid**, “Verslag 2013. Laaggeschoolden op de arbeidsmarkt”. FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, Brussel, sept. 2013.
- **Territoriaal Pact voor de Werkgelegenheid**, “Eenoudergezinnen. Een Brusselse verkenning”, Actiris, 2010.

Hoofdstuk 2

Dit hoofdstuk is bijna uitsluitend gebaseerd op het proefschrift in de sociologie van Martin Wagener, “Trajectoires de monoparentalité...”, op.cit.

Andere bronnen:

- **José GERARD (dir.)**, “Femmes soutiens de famille”, Dossier NFF, nr 103, Editions Feuilles familiales/ Couples et Familles asbl, Malonne, 2013.
- **Kaat JANS, Morgane LAYEUX en Anne SNICK**, op.cit.

Hoofdstukken 3 en 4

Deze hoofdstukken zijn gebaseerd op het vermelde proefschrift in de sociologie van Martin Wagener en op een groot aantal werkdocumenten van het

Technisch Platform voor Eenoudergezinnen van het BHG.

Andere bronnen:

- **Ricardo CHERENTI**, “Les sanctions Onem. Le coût pour les CPAS. Etude 2013 (chiffres 2012)”, Fédération des CPAS de l’UVCW, Namen, 2013, www.uvcw.be/no_index/cpas/actions/89-28243697684506272013035634450654840218.pdf
- **Marcus DEJARDIN** en anderen, “La sixième réforme du fédéralisme belge et ses conséquences budgétaires”. Coll. «Economie société région», De Boeck Supérieur s.a., Brussel, 2013.
- **Alain DUBOIS**, “La qualité de l’accueil dans les crèches”, Cere vzw, Brussel, 2010, www.cere-asbl.be/IMG/pdf/Qualite_de_l_accueil_ds_crèches_ADmodifCG_nov2010.pdf
- **Anne-Françoise DUSART**, “Adopter une politique d’éducation et d’accueil plus sociale Partie 1: L’exemple flamand à Bruxelles”, RIEPP vzw, Brussel, 2012, www.riep.be/spip.php?article77
- **Anne LÖWENTHAL en Jesse GRYSSELS**, “Bedrijven en eenoudergezinnen:...” , op. cit.
- **Territoriaal Pact voor de Werkgelegenheid**, “Eenoudergezinnen...”, op. cit.
- **Michel Vandenbroeck en Naomi Geens**, “Cartografie van de Brusselse Nederlandstalige Kinderopvang 2. Evoluties 2005-010”, VGC, Brussel, maart 2001, www.kindengezin.be/img/cartografiebrnlko.pdf

Het Technisch Platform eenoudergezinnen werd opgericht na de eerste publicatie 'Eenoudergezinnen: een Brusselse verkenning', januari 2010, en concentreerde zich op de begeleiding van de studie in het kader van het Prospective Research for Brussels, op een uitwisseling van kennis en ervaring inzake eenoudergezinnen met specialisten uit het brede maatschappelijke middenveld en op geconcentreerd groepswork, o.a. rond kinderopvang (becijfering van de nood, bijdrage vanuit het bedrijfsleven en de professionele ontwikkeling en opleiding).

Dit werk kon rekenen op steun van het Territoriaal Pact voor werk Brussel (in hervorming naar een concentratie rond discriminatie en diversiteit op de Brusselse arbeidsmarkt), van Actiris en van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het vindt plaats in het kader van het Pact voor een Duurzame Stedelijke Groei van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Leden van het platform die deel namen aan de voorbereiding van deze publicatie: Jean-Luc BIENFET, Afdeling Maatschappelijk Welzijn, Vereniging van de Stad en de Gemeenten BHG ▪ Amélie CARPENTIER, gemeenschappelijk woning project ▪ Amélie DAEMS, Flora vzw ▪ Cécile DARON en Delphine CHABBERT, La Ligue des familles vzw, Service d'études ▪ Kathleen EMMERY, Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen ▪ Sharon GECZYNSKI, Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid ▪ Vanessa GOMEZ, Kinderdagverblijf van Actiris vzw ▪ Aby KAMARA, Olina vzw ▪ Agatha LECLERCQ, Dienst Partnerships en Netwerk, Actiris ▪ Thomas LEMAIGRE, Freelance journalist en onderzoeker ▪ Nicole MONDELAERS, Brusselse Welzijnsraad ▪ Astou NDIAYE, Parisi vzw ▪ Annette PERDAENS, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel Hoofdstad ▪ Mark TRULLEMANS, Mike CAMBIER en Jan DE HAEN, Territoriaal Pact voor de Werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ▪ Quentin VERNIERS, Réseau des Initiatives Enfants-Parents-Professionnels vzw ▪ Lutgart VRINTS, Gezinsbond, Studiedienst ▪ Martin WAGENER en Bernard FRANCO, Université Catholique de Louvain.